

SOMA BERICHTENBLAD

nr 39 / Zomer 2005

'30-'50

'30-'50

Berichtenblad
van het **Studie- en
Documentatiecentrum
Oorlog en Hedendaagse
Maatschappij**

Luchtvaartsquare 29
B - 1070 Brussel
Tel.: 02 / 556.92.11
Fax: 02 / 556.92.00
cegesoma@cegesoma.be
www.cegesoma.be

Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 en 13-17 u.

Directie
José Gotovitch

Redactie
Isabelle Ponteville
Lieven Saerens

Vormgeving
Anne Bernard

Druk en afwerking
Moussa Lasouad

Verantwoordelijke uitgever
J. Gotovitch
Dolezlaan, 146
1180 Brussel

Woord vooraf	3
Het Centrum bezocht	6

Onze collecties

Archief: aanwinsten	10
Bibliotheek	17
Audiovisuele afdeling	22

Lopend onderzoek

Nieuws van een bevrijde wereld	23
De Belgische inlichtingsdiensten, 1940-1945	25
Geweld en wereldoorlog	26
Het Belgische uitwijzingsbeleid	27
Verzet in Vlaanderen	29
Het sociale geheugen van de oud-kolonialen	31
Overheid en jodenvervolgning	35

Initiatieven

Een studie over het Onafhankelijkheidsfront	38
Symposium "Vluchtelingen uit Nazi-Duitsland"	40
De seminaries 2004	42
Geheime pers tijdens de Tweede Wereldoorlog	43
De Grote Oorlog	44

Internationaal

De nationale geschiedschrijving in Europa	46
"The continuity of the churches"	47

In de kijker

De website van het SOMA	49
-------------------------------	----

Enquête

De mening van de lezers	53
-------------------------------	----

Dossier

**'Administratie' – 'Diamant' – 'Politie'.
Drie onderzoeksprojecten van het SOMA.**

Wanneer deze tekst verschijnt, is het SOMA misschien al definitief geïntegreerd in de federale wetenschappelijke instellingen, een oplossing waarop we al jaren wachten. Laat ons alleszins hopen dat er tegen dan minstens al een beslissing genomen is over hoe die integratie zal verlopen. Dan kan het SOMA, zoals voorzien in de programmawet uit 2003, zijn specifieke opdrachten blijven uitvoeren en een eigen identiteit bewaren. Het is namelijk precies de bedoeling dat wat het heeft opgebouwd, zou kunnen worden behouden: het archief, de bibliotheek, de collecties, de publicaties, het informaticasysteem en de onderzoeksprojecten.

Misplaatst ongeduld ?

Er ging vijftien jaar overheen alvorens het renovatieproject voor de Luchtvaartsquare gerealiseerd werd, alvorens we over een prestigieuze locatie konden beschikken. Eén jaar nadat we er onze intrek namen, heeft ze evenwel nog steeds met wateroverlast te kampen. Daardoor is een flink deel van onze compactusrekken onbruikbaar en worden onze archiefdocumenten bedreigd. Zelfs een woedende minister kon geen einde maken aan iets dat met geen woorden te beschrijven valt.

Twee jaar ging voorbij alvorens een voor de regering en het federale parlement sterk symbolisch geladen initiatief – het onderzoek naar de eventuele verantwoordelijkheden van de Belgische overheden bij de deportatie van de joden in België, dat aan het SOMA werd toevertrouwd – over de nodige middelen beschikte om van start te kunnen gaan. In laatste instantie werden die middelen trouwens nog sterk ingekrompen.

Het ongelofelijke en groteske scenario van de (niet-)benoeming van de algemeen directeurs van de wetenschappelijke instellingen, dat meer dan twee jaar aansleepte, dwarsboomde mijn bedoeling de definitieve stabilisering van de instelling voor mijn vertrek rond te krijgen. Dezelfde redenen zorgen ervoor dat het kader waarin mijn opvolger zal dienen te functioneren niet duidelijk is.

Dit is inderdaad mijn allerlaatste woord vooraf. Ik was er al van in het begin bij. Voordien zelfs al, tijdens het door de betreunde Jacques Willequet geleide Centrum voor de Twee Wereldoorlogen (1964-1968). Sinds 1988 stond ik aan het hoofd van het NCWOII ¹, dat voluntaristisch tot SOMA ² werd omgevormd nadat ons de benaming Instituut voor de Eigentijdse Geschiedenis geweigerd was ³. Het waren veertig jaar van avontuur, gezamenlijke verwezenlijkingen, (vaak gedeeld) plezier.

¹ Navorsings- en Studiecetrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

² Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij.

³ In naam van het monopolie van de gemeenschappen inzake hedendaagse geschiedenis; enkel de oorlog ontsnapte aan die regel, omwille van het voldongen feit dat wij toen al twintig jaar bestonden.

In die tijdspanne groeide de kleine kern uit 1969 (één directeur, vier onderzoekers, één secretaresse, één bediende) uit tot een “kleine KMO” met vandaag meer dan 30 personeelsleden.

Anderen zullen ongetwijfeld bij andere gelegenheden een balans opmaken. Ik zeg ‘ongetwijfeld’ omdat dat in België, zeker in de academische wereld, meestal gebeurt met lovende in memoriams of venijnige toespelingen. De verbittering en de woede over vermijdbare, voorspelbare en aangekondigde hinderpalen moeten daarbij zeker in herinnering worden gebracht.

Maar globaal gezien waren dat slechts kleine, onbeduidende bijkomstigheden van een voor het overige inspirerende opdracht. Die bestond erin een nieuwe wetenschappelijke instelling uit te bouwen. Intussen is het SOMA uitgegroeid tot een verplichte stopplaats voor en wordt het erkend door al wie belangstelling heeft voor de 20ste-eeuwse geschiedenis van België. Voor een aantal instellingen die nadien ontstonden, was het een voorbeeld, al werd dat vaderschap niet altijd erkend.

Het Centrum was een voorloper op het vlak van mondelinge geschiedenis en de bewaring van privé-archieef, bouwde een archief- en documentatiecentrum uit met onder meer een uitmuntende bibliotheek, ontwikkelde een informaticasysteem waarop een aantal Belgische centra met ongeduld wachten om het te kunnen aankopen, leverde een rist kwalitatief hoogstaande proefschriften af, behield in deze tijden van besparingen en economische crisis een tijdschrift dat een eigen leespubliek heeft gevonden, organiseerde tal van studiedagen en seminaries, werkte mee aan talloze colloquia en internationale projecten, gaf de aanzet tot de publicatie van een hele reeks boeken bij diverse uitgeverijen. Het kan er dus prat op gaan een van de belangrijkste initiatiefnemers te zijn geweest en nog te zijn van het onderzoek naar de hedendaagse geschiedenis in België.

We zijn nooit bij de pakken gaan zitten en ik ben ervan overtuigd dat die sterke identiteit, gevormd door de daadkracht van een ploeg die gelooft in wat ze opbouwt, zich ook binnen het nieuwe statuut zal doorzetten.

Die ongelofelijk onduidelijke situatie waarin ik afscheid neem even buiten beschouwing gelaten, moet ik natuurlijk wel benadrukken dat ik tijdens een regeerperiode van meer dan 15 jaar van een buitengewone vrijheid heb kunnen genieten. Ik kon altijd rekenen op de volle steun van het Wetenschappelijk Comité (in zijn opeenvolgende samenstellingen), van het Beheerscomité (de voorbije jaren, in het kader van de Federale Wetenschappelijke Instellingen / FWI), en van de jury's voor de aanwerving van medewerkers (onderzoeksprojecten). Dat speelde in het voordeel van de soms weinig orthodoxe initiatieven die we konden nemen. In dat opzicht kwam het onzekere statuut van het Centrum soms goed uit en konden we ontsnappen aan de rigiditeit die onze collega's in een keurslijf dwong.

Meestal was het een genoegen om deze instelling te leiden. We konden trots zijn op onze resultaten. Maar de beste jaren heb ik te danken aan de voortdurende steun, de vriendschap, de humor van en de gedeelde verontwaardiging met twee ouderen : Fernand Erauw, ondervoorzitter van het Wetenschappelijk Comité van 1985 tot 1997, en natuurlijk Jean Stengers. Ze waren voortdurend met het Centrum bezig en effenden meer dan eens het terrein voor de directeur.

Met de discrete waakzaamheid, de beschikbaarheid, de tact en de rechtlijnigheid waarmee Louis Vos deze voorbeelden opvolgde, kon en kan de begeleiding van de moeilijke, nog steeds aan de gang zijnde overgangperiode niet verkeerd lopen.

Hopelijk zal men mij voor die ene keer in veertig jaar deze wat aparte en erg persoonlijke toon vergeven. Het is slechts een kort moment in een verhaal van, naar ik hoop, verfrissende ideeën, gedurfde vernieuwingen en unieke initiatieven.

José Gotovitch

Het Centrum bezocht en herbezocht...

De maand september 2004 werd gekenmerkt door een opeenvolging van erg geslaagde feestelijkheden. De renovatie aan het voormalige gebouw van de Sociale Voorzorg aan de Luchtvaartsquare, waarmee de Regie der Gebouwen twee jaar eerder gestart was, raakte stilaan afgerond. Voor het SOMA en de Dienst voor Oorlogsslachtoffers (Federale

De architecten Anne Oleffe en Ivan Prtenjak (Cooparch r.u.), verantwoordelijken voor de renovatie van het gebouw.

Didier Reynders en Jacques Simonet.

Gevel van het gebouw, uitgevend op de Luchtvaart-square.

Overheidsdienst (FOD) Sociale Zekerheid) was dat het sein om hun nieuwe locatie in te huldigen.

Om de inhuldiging op te luisteren had het SOMA in zijn leeszaal een gelegenheidstentoonstelling opgezet rond het thema ‘Meer dan één bevrijding’; de Dienst voor Oorlogsslachtoffers over de geschiedenis van haar opdrachten.

De inhuldiging van het gebouw vond plaats op 7 september 2004, in aanwezigheid van de voogdijministers van beide instellingen en die van de Regie der Gebouwen, de eigenaar van het gebouw. De aanwezige prominenten waren: Didier Reynders, André Flahaut, Christophe Van Vaerenbergh (de vertegenwoordiger van Marc Verwilghen), de Anderlechtse burgemeester Jacques Simonet, Fadila Laanan, minister van Cultuur, Mediazaken en Jongeren van de Franse gemeenschapsregering en Philippe Mettens, voorzitter van de Programmatorische Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid.

*Vooraan: André Flahaut en Didier Reynders.
Net daarachter: José Gotovitch, Claire Barette, Christophe Van Vaerenbergh en Philippe Mettens.*

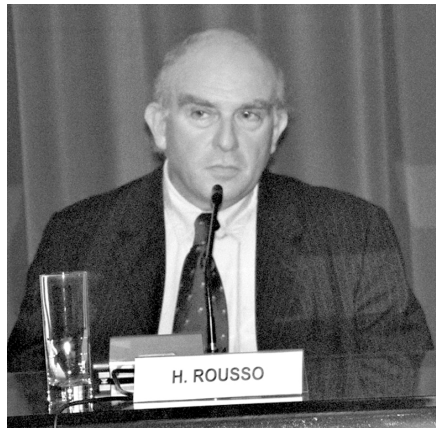

De ministers André Flahaut en Didier Reynders.

16 september. Vergaderzaal. Een deel van het publiek.

De opening van het SOMA met de naaste medewerkers van de instelling vond plaats op 16 september 2004. Henri Rouso (directeur van het *Institut d'histoire du temps présent*, Parijs), Hans Blom (directeur van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam) en José Gotovitch gaven elk hun

De directeurs van onze zusterinstellingen in het buitenland: Hans Blom (NIOD) en Henri Rouso (IHTP)

16 september. Inkomsthal. Een gezellige sfeer.

visie op het thema 'Van centra voor de oorlogsgeschiedenis tot centra voor hedendaagse geschiedenis'.

Tijdens de Open Monumentendagen van 18 en 19 september 2004 telden we 3.200 bezoekers (1.000 op zaterdag; 2.200 op zondag). Ze vonden het vakkundig in de staat van 1930 gerestaureerde gebouw prachtig.

Wie nog geen kans kreeg om het interieur van ons gebouw te bewonderen, hoeft niet te wanhopen. Tijdens de Open Monumentendagen van 17 en 18 september 2005 zal het gebouw opnieuw voor het publiek toegankelijk zijn. Op 19 september wordt het voor scholen opengesteld.

Archief

Aanwinsten van het archief

1. Archiefbestanden

Als gevolg van de verhuisperikelen van het Centrum lag het totaal aantal aanwinsten in de academiejaren 2002-2003 en 2003-2004 lager dan gewoonlijk. Dat was niet het geval in strekkende meter dankzij enkele volumineuze bestanden (waarover verder meer) die in onze splinternieuwe archiefcompactussen van de Luchtvaartsquare belandden. In totaal konden we toch 226 aanwinsten optekenen, waarvan 127 op het conto van de collectie dagboeken en manuscripten.

Van de 99 aanwinsten binnen de gewone bestanden kwam – wat niet hoeft te verwonderen – de helft op rekening van de privé-archieven. Telkens een vijfde was afkomstig van officiële instellingen en organisaties of kwam tot stand als onderzoeksfonds of enquête. De rest van de aanwinsten was afkomstig van organisaties van algemeen nut, private verenigingen en vaderlandslievende verenigingen (9), van de Duitse bezettende overheid (4), verzetsbewegingen (4), Belgische instellingen in Groot-Brittannië (3), buitenlandse archiefreeksen over België (2) en clandestiene inlichtings- en actiediensten (1).

Een niet onaanzienlijk deel van die aanwinsten betreft niet toevallig het **verzet**, het resultaat van de bronnenprospectie in het kader van het in nr. 38 voorgestelde onderzoeksproject “Verzet in Vlaanderen”.

Daarbij werd o.m. het (onvolledige) archief van de Dienst van de Weerstand/*Office de la Résistance* verworven (AA1860), de dienst binnen het ministerie van Landsverdediging die de erkenning van het gewapend verzet regelde. Het betreft hier vooral wetgeving en dossiers rond de erkenning van de afzonderlijke groepen. De erkenningsdossiers van de Nationale Koningsgezinde Beweging, die eveneens in dit bestand werden teruggevonden, werden afzonderlijk geklasseerd (AA1859). Verder leverde de prospectie ook archieven op betreffende het Kempisch Legioen (AA1870), de OMBR (*Organisation militaire belge de la Résistance*, AA 1881 en AA1894), het Geheim Leger en de inlichtingendienst Zig in Blankenberge (AA1888 en AA1916), de Nationale Koningsgezinde Beweging Turnhout (AA1873) en de Nationale Unie van de Sluikpers (AA 1853). Bij de belangrijkste persoonlijke verzetsfondsen noteren we de archieven Jean Boogaerts (Geheim Leger-schuiloord Le Héron, AA1903), Charlotte Ambach (ontsnappingslijn, AA1910) en Frans Slock (Geheim Leger-schuiloord Eider, AA 1924).

Vestigen we ook de aandacht op de belangrijkste andere nieuwe bestanden. In de *archiefgroep officiële instellingen* werd opnieuw aangeknoopt met de oude en goede gewoonte van bewaargevingen van het Auditoraat-generaal¹. Een volu-

¹ Ondertussen werd het militair gerecht opgeheven. Toelatingen tot raadpleging van de documenten moeten aangevraagd worden bij het college van Procureurs-generaal – Dienst Archieven – Sectie Incivisme (Allardstraat nr. 42 te 1000 Brussel).

DIVISION OF COMMUNICATIONS AND RECORDS TELEGRAPH BRANCH

DEPARTMENT OF STATE

ACTION COPY

INCOMING TELEGRAM 319

100R

X

SECRET

Action: EUR
Info: S/S
A-A
NEA
DC/R

OFFICE OF EUROPEAN AFFAIRS MESSAGE CENTER

Control 713

Rec'd July 2, 1947
4:18 p.m.

1947 JUL 3 AM 8 18

DEPARTMENT OF STATE

OFFICE OF EUROPEAN AFFAIRS
DIRECTOR
AUG 7 1947
MR. MATTHEWS
DEPARTMENT OF STATE

FROM: Brussels
TO: Secretary of State
NO: 1055, July 2, 3 p.m.

855.008/7-247

On June 12 two French Communists met here with leading Belgian Communists to coordinate activities in two countries with view to:

P.
851.00B
101.55

- (1) Combatting formulation of new Socialist International.
- (2) Synchronizing strike movements in two countries and extending mutual assistance in connection with strikes.
- (3) Raising funds and recruiting men for Greece. Although coordination between parties in two countries long suspected this first occasion it definitely established here.

Treat foregoing most secret. Paris being advised.

circ. corded

KIRK

MHD:RB

Note: Distributed in the Dept as TOP SECRET.
(CWO-PEP)

CS/A

855.008/7-247
TOP SECRET FILE

SECRET FILE FILED

AUG 11 1947

elt
beut

SECRET

PERMANENT RECORD COPY: THIS COPY MUST BE RETURNED TO DC/R CENTRAL FILES WITH NOTATION OF ACTION TAKEN.

"Kirk" houdt de Belgische communisten in de gaten... (Truman Library)

mineus deelarchief betreft de functionering van het Auditoraat-generaal voornamelijk tijdens de repressieperiode (maar bevat ook vooroorlogse documenten) afkomstig van de *Service des Instructions générales* (dienst voor

algemene richtlijnen) Het gaat om de zgn. IG's die de richtlijnen bevatten voor de 'behandeling' van verschillende soorten misdrijven, vooral collaboratie, en om documenten m.b.t. de interne werking (AA 1882).

Een tweede grote brok bestaat uit een nieuwe lading 'overtuigingsstukken' (d.w.z. stukken gevoegd bij de procesbundels betreffende gevallen van collaboratie met de bezettende overheden), te vergelijken met degene die hier reeds berusten. Dit bestand bevat echter ook statistisch materiaal over het verloop van de repressie (AA 1912). Tenslotte werd het tweede en laatste deel van de overtuigingsstukken inzake het proces *Le Soir* gedeponneerd (AA 1920).

De secretariaatsdossiers van het *International Committee for the History of the Second World War*, dat in de jaren zeventig en tachtig in onze instelling huisde, werden uit de administratie van het SOMA naar de *archiefgroep organisaties van algemeen nut en private verenigingen* overgeheveld. Zij laten toe een blik te werpen op het intern functioneren van het historisch gild in een periode toen het Oostblok nog bestond (AA 1889). In deze archiefgroep hoort ook het bestand *Comité pour l'Orientation et la Formation*

August 4, 1953

Mess. G. Dassel & J. Wolf
Comité International de Juristes
pour l'Examen du Procès Rosenberg
101, avenue Brugmann
Brussels - Belgium

Dear Sirs,

Thank you for your letters. I have already declared publicly that I find the proof of guilt of the Rosenbergs not convincing and that even if one accepts the proof of guilt the death sentence is not in conformity with the spirit of the law.

I have, however, avoided to participate in any organized attempt in the case. The reason is that those attempts, at least in this country, had an outspoken flavor of party politics and have done more harm than good. I cannot judge the motives of your intended organization and prefer it, therefore, not to take responsibility for its actions.

Sincerely yours,

Albert Einstein

Correspondentie tussen Albert Einstein en Jules Wolf betreffende de zaak Rosenberg. (Archief Wolf)

Vlugschrift uit 1961 tegen minister van Binnenlandse Zaken Arthur Gilson (CVP). (Verzameling vlugschriften)

des Cadres de l'Économie (COFCE) thuis. Dit Comité hield zich in de periode van het Marshall-plan en dit tot 1970 bezig met het vormen van bedrijfsleiders (AA 1918).

Voor de *archiefgroep Duitse bezettende overheid* kon een kopie van het instructie-dossier van de Gestapo uit 1940/41 tegen de Belgische **inlichtingsofficier Arthur Bastin** worden verworven. Het legt de Belgische spionage tegen Duitsland voor 1940 bloot (AA 1864).

De *archiefgroep onderzoeksfondsen en enquêtes* werd verblijd met een deponering van de VRT, bestaande uit de volledige collectie van de transcripties van de interviews die Maurice De Wilde, Etienne Verhoeyen e.a. maakten voor de gerucht-makende **BRT-uitzendingen over België in de Tweede Wereldoorlog**. Collaboratie, verzet en de politiek van het minste kwaad in al zijn facetten vormen de

hoofdthema's van deze parel van mondelinge geschiedenis (AA 1825). De Commissie voor de Gelijke Kansen bezorgde ons een **documentair archief over extreem-rechts** in België over de jaren 1980-2000. Via publicaties en pamfletten die al dan niet een grote verspreiding kenden, geeft dit bestand een mooi overzicht van invloedrijke en minder invloedrijke organisaties aan de uiterste rechterzijde (AA 1868).

De *archiefgroep buitenlandse archiefrekenen over België* werd verrijkt met kopieën uit de *Harry S. Truman Library* van de *US -National Archives*. Het betreft **rapporten van o.a. de VS-ambassade** in Brussel over de KP in België en de politieke actualiteit in twee sleutelperiodes (onmiddellijk na de oorlog en 1961) (AA 1893).

In de *archiefgroep privé-archieftenslotte* moeten enkele bijzonder interessante aanwinsten worden vermeld.

Het oorlogsarchief van **Albert De Poortere**, leider van de Afdeling Cultuur van het VNV en oorlogsschepen te Mechelen, geeft een goed inzicht in een bepaald soort cultuurpolitiek in Vlaan-

deren tijdens de bezetting (AA 1844). De jodenvervolgning komt aan bod in het archief **Esta en Maurice Heiber**, waarin o.m. sprake van de Jodenvereniging in België (AA 1915).

- 16 -

tv fh

LD Dat hij dus daar niet kon toe besluiten te huwen, vooral ook - ik moet het zeggen - omdat hij de Vlaamse vrouwen te boers vond. Uitzonderingen in acht genomen! En daardoor heeft hij wel dan een eigen leven geleid, ja, dat is juist, op dat punt ga ik niet antwoorden; wie zonder zonden is werpe de le steen!

MDW Ig - Ik zal hem niet werpen, mijnheer Delafortrie; ik wilde maar enkel zeggen dat zijn theorie en zijn strenge normen over het gezin blijkbaar voor hem niet speelden aangezien hij andere gezinnen heeft verbroken!

LD - Of hij andere gezinnen heeft gebroken weet ik niet - dat zou dan moeten onderzocht worden - maar hij is toch altijd oprecht geweest in zijn standpunten ten opzichte van het gezin. Men kan zeggen dat men niet rookt en toch nu en dan eens een sigaar roken. Ik weet niet of dat dat erbij past.

MDW - Ja, ok - niet teveel gestes met uw handen doen nu - maar u praat voort hé -

LD - Een echte sater - dat is waar. En die vertelde mij - ik kwam veel bij Van Severen - en hij kwam bij Van Severen en hij zei, Jos, wat gaat ge eten? Hij had alleen nog een haring staan maar dat was een haring in zo'n bokalleke met veel ajuin - allez, goed bereid toch - dat hij zei, Georges - want ge weet, zijn intieme vrienden zegden nog altijd 'Georges' tegen hem - Georges, kom we gaan eten en dan zijn zij samen natuurlijk gaan eten. En dan zei ook Van Severen, ik betaal een fles champagne. Of hij het kon betalen weet ik niet hé.

MDW - Ja, vertel maar voort.

LD - Hij is altijd een student gebleven. Als ge begrijpt wat ik wil zeggen, een hoogstudent natuurlijk. Ik bedoel, de mentaliteit van een hoogstudent die eigenlijk om het familiale, behalve in theorie, leven, niet geeft. En die ook om geld niet geeft en 'ne keer goed fuiven als het 11 november was, de herinnering aan de wapenstilstand, dan ging hij 3,4 dagen weg met vrienden. En dan kwamen ze thuis en dan las hij Pascal als tegengif.

MDW - Waarom ziet u in hem een hoogstudent?

LD - Awel, dat is zo'n mentaliteit van zo'n student - veel studenten aan de universiteiten die zijn zo, maar 'ne keer dat gij in uw beroep en in uw gezinsleven komt verandert dat voor de meesten. Maar er zijn er die zo nog de mentaliteit van student behouden. Ben ik daarin niet duidelijk genoeg? Los, er niet om geven, graag de mooie meisjes zien, graag een pint pakken, hoewel het moest verfiend zijn bij hem hé. En verder zich van dat burgerlijk leven niets aantrekken.

Maurice De Wilde laat Verdinaso-voorman Luc Delafortrie praten over Joris Van Severen (1980). (Reeks BRT-interviews over België in de Tweede Wereldoorlog)

Het archief van **baron Jean Bloch**, die tijdens de oorlogsjaren als officier in het embryo van Belgisch leger in Groot-Brittannië (de latere Brigade Piron) actief was, betreft niet alleen deze bewogen periode maar ook het milieu van de reserveofficieren tot op het einde van vorige eeuw (AA 1846).

De familie van **Jules Wolf** (1904-1985) schonk het archief van deze advocaat die in het verzet stond, als jurist optrad tijdens de repressieperiode en bij de processen tegen de oorlogsmisdadigers, maar vooral bekend was voor zijn naoorlogse rol bij de Belgische Liga voor de Rechten van de Mens en bij de verdediging van de mensenrechten zowat overall in de wereld (AA 1836).

Een stuk in dezelfde richting gaat het deelarchief van **Marcel Kirschen**, die in 1947-49 officieel Belgisch waarnemer was bij de Franse processen tegen oorlogsmisdadigers in Rastatt (AA 1879).

Resoluut in de tweede eeuwheeft duiken we met een deelarchief van de anarchistische militant **Stéphane Huvenne** over de 60'er jaren. Buitenlandse anarchisten in België, anarchisme in Frankrijk, Italië en het franquistisch Spanje, antifascisme, vredesbeweging en anti-atoommarsen komen aan bod (AA 1858). Van de trotskistische voorman **Pierre Legrève** kregen we een deelarchief dat de jaren 1960-1995 bestrijkt maar dat minder het Belgisch trotskisme betreft dan wel het *tiers mondisme* en de solidariteit met politiek vervolgd, o.a. in Algerije (AA 1936).

Erg actueel is een persoonlijk archief door **Rudi Van Doorslaer** geschonken m.b.t. de recente Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de leden van de joodse gemeenschap van België, geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945 (AA 1911).

2. Dagboeken en manuscripten

Zoals gezegd konden we 127 nieuwe dagboeken en manuscripten inschrijven. Meer dan twee derde ervan (84 stuks) betreft de Tweede Wereldoorlog, de andere behandelen de 'lange duur' (10 stuks), de Eerste Wereldoorlog (7), het interbellum (2) en vooral de periode na 1945 (24). De documenten over 1939-1945 gaan vooral over het verzet (in 12 gevallen) en over kampen en gevangenschappen (11). Ook is er veel aandacht voor de gebeurtenissen van mei-juni 1940 en het fenomeen collaboratie/repressie (telkens 9). Wat de naoorlog aangaat, komt vooral de Derde Wereld aan bod (11 teksten!) waarbij 7 teksten specifiek de *tiers mondisme*-beweging betreffen. Van al deze teksten zijn er 92 in het Frans, 30 in het Nederlands en 5 in het Engels.

In verband met de Tweede Wereldoorlog moeten speciaal de oorlogsverhalen of onmiddellijke naoorlogse verhalen van Jules Bastyns (AB 2074), Albert De Poortere (AB 2085), Robert Deconinck (AB 2161), Théo Greeve (AB 2166) en kapitein-commandant Verweyeyen (AB 2177) gesignaleerd worden. Bastyns, De Poortere en Greeve illustreren elk op hun manier een aantal mentaliteiten in Vlaanderen tijdens de bezetting, Bastyns als officier in krijgsgevangenschap, De Poortere als leidende figuur in de cultuurpolitiek van het VNV en Greeve als priester-leraar, getuige van de gebeurtenissen te Antwerpen van 1940 tot 1945. Het als bij wonder geredde notaboek van Deconinck beschrijft het dagelijks bestaan van een Brussels verzetsman bij het begin van de bezetting. Het verslag van stafofficier Verweyeyen uit 1941 tekent niet alleen de manier waarop de hoogste Belgische militaire instanties de oorlog in mei 1940 voerden, maar ook hun geestesgesteldheid aan de vooravond

van de nederlaag en op het moment waarop de auteur zijn tekst neerschreef.

Twee interessante bronnen over de onmiddellijke naoorlog zijn nog: een historiek van de Belgische zending in Gibraltar (AB 2145) en vooral een grote verzameling getuigenissen en documenten tussen 1947 en 1951 verzameld door de vereffenaar van het Joods Verdedigingscomité (CDJ), René De Lathouwer (AB 2167). Tenslotte zijn ook verschillende studies van amateur- en professionele historici nuttig. Wij noemen Claude Duray die een hoekje van de sluier oplicht m.b.t. de moord op Walter Dauge, trotskistisch leider in de Borinage (AB 2052), Jacques Wanty die gedetailleerd ingaat op het ontstaan van de Belgische strijdkrachten in Groot-Brittannië (AB 2057), Vic Van den Eynde die een begin van biografie schreef van Leopold Flam, jood uit Antwerpen en er o.a. verantwoordelijk voor het Joods Verdedigingscomité (CDJ) (AB 2061) en France Truffaut die nieuw licht werpt op de poging van haar vader, de Luikse socialist Georges Truffaut, om in september 1940 in Dakar het Belgisch goud te recupereren (AB 2063). Verder wijzen we nog op een (onafgewerkte) tekst van Jo Van Dessel over de muziekconservatoria tijdens de bezetting (AB 2150), op een studie van Eric Laureys over de toestand in de provincie Antwerpen bij de bevrijding, gebaseerd op de archieven van het Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid (AB 2158) en op een heel aantal korte notities van Hubert Willems waarbij degene over de regio Eupen-Malmedy wellicht het interessantst zijn (AB 2170).

Bij de dagboeken en manuscripten over andere periodes vielen een uiteenzetting op van de Vlaamse Brusselaar en christendemocraat Richard Van Landuyt uit 1916 over het samengaan van flamingantisme en Belgisch patriottisme (AB 2060) en de herinneringen van de trotskistische syndicalist Pierre Legrève (AB 2120) en de communistische militante Rosine Lewin (AB 2142), beide uitstekend materiaal voor het begrijpen van de mentaliteit van een zekere linkerzijde in de jaren 1950 en 1960. Een aantal gedetailleerde analyses over de Derde Wereld uit de jaren 1970 en 1980 (vooral AB 2110, 2111, 2114-2119 en 2132) laten bij een meta-lectuur toe de aard van een engagement te begrijpen dat waarschijnlijk niet zo ver staat van dat van de huidige andersglobalisten. En tenslotte wijzen we op een document dat de pogingen behandelt van de Staatsveiligheid om haar politiek t.o.v. het groot banditisme van het einde van de jaren 1980 te rechtvaardigen. Het illustreert een bepaald onbehagen in de hoogste regionen van de Staat in een nog duistere periode van de recente geschiedenis (AB 2154).

Al met al is de verbreding van de thematiek die het SOMA nastreeft steeds beter merkbaar, m.n. in de *archiefgroep privé-archief*. Ook voor thesisonderwerpen over de naoorlogse periode kan het archief van het Centrum dus heel wat opleveren, zo bv. wat het reilen en zeilen van het cluster vaderlandslievende organisaties na de oorlog betreft, zo over vredes- en mensenrechtenbewegingen in en buiten België.
Avis aux amateurs !

Dirk Martin & Fabrice Maerten
m.m.v. Jan Laplasse

Bibliotheek

2004: de bibliotheek in een overgangsjaar

Zoals kon worden verwacht heeft de bibliotheek de weerslag ondervonden van de verhuis en de installatie in het gebouw aan de Luchtvaartsquare. De invoer van de nieuwe boeken heeft vertraging opgelopen. Slechts 2.148 titels werden in de catalogus opgenomen, waarvan 653 nieuwe uitgaven. Er is een verzachtende omstandigheid: de diensten waren anderhalve maand niet operationeel. De daling wordt daardoor verklaard.

Hoewel de kwantiteit wat achterbleef is dat niet zo voor de kwaliteit van de Belgische Nederlandstalige en Franstalige uitgaven. Vele boeken behandelen de Eerste Wereldoorlog. Het gaat niet alleen om syntheseswerken, ook slecht gekende aspecten worden belicht.

In Vlaanderen werden de boeken van Nico Wouters (*Oorlogsburgemeesters '40-'44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, Lannoo), Patrick Nefors (*Breendonk 1940-1945. De geschiedenis*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij) en Luc De Vos (*De Tweede Wereldoorlog*, Leuven, Davidsfonds) lovend onthaald. Het laatste boek, dat een polemologische invalshoek kiest, werd overigens in het Frans vertaald. Verder vermelden we het collectief werk dat tot stand kwam onder leiding van Mark Van den Wijngaert (*België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij). Het biedt een goede stand van zaken

van verschillende aspecten van de bezettingsgeschiedenis. Enkele ervan werden door onderzoekers van het Centrum behandeld. De positieve reactie van het publiek bewijst dat er grote belangstelling blijft bestaan voor deze periode. Larry Zuckermann behandelde de Grote Oorlog vanuit maatschappelijk perspectief in *De verkrachting van België* (Antwerpen, Manteau).

Ook in Franstalig België verschenen enkele werken met betrekking tot het onderzoeksveld van het SOMA. In de eerste plaats is er de Franse vertaling van de studie van Sophie De Schaepdrijver *La Belgique et la Première Guerre mondiale* (Bruxelles, Peter Lang). Het gaat om een volledige synthese, de eerste sinds die van Henri Pirenne op het einde van de jaren twintig. Vermelden we ook de kritische uitgave van de activiteitenrapporten van het hoofd van de Politieke Afdeling van het Duits bestuur (*Politische Abteilung*) tijdens de Eerste Wereldoorlog, Oscar von der Lancken. Het werk werpt een nieuw licht op bepaalde aspecten van de bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog en werd gerealiseerd door Michaël Amara en Hubert Roland, op basis van de documentatie die jaren geleden werd verzameld door wijlen Jacques Willequet (ULB).

Twee degelijke studies zullen beslist in de smaak van het historisch geïnteresseerde

publiek vallen: die van Laurence van Ypersele en Emmanuel Debruyne (*De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre*, Bruxelles, Labor) en van Jean Vanwelkenhuyzen (1936. *Léopold III. Degrelle, Van Zeeland et les autres*, Bruxelles, Racine). Het eerste boek zal zeker de liefhebber van het subtiel en gevaarlijke spel van de inlichtingendiensten tijdens de Grote Oorlog aanspreken. Het tweede is een klassieke analyse van een scharnierjaar, dat al door andere 'contemporainisten' werd onderzocht. 2004 bracht ook de uitgebreide biografie van Vincent Dujardin over *Pierre Harmel* (Bruxelles, Cri), voormalig voorzitter van de CVP-PSC, korte tijd Eerste Minister, lange tijd minister van Buitenlandse Zaken en een van de 'monstres sacrés' van de naoorlogse Belgische politiek.

Liefhebbers van sociaal-economische geschiedschrijving zullen beslist de bijdragen weten te appreciëren in het huldeboek voor Ginette Kurgan, onder redactie van Serge Jaumain en Kenneth Bertrams (*Patrons, gens d'affaires et les banquiers*, Bruxelles, Le Livre Timperman).

Over de jodenvervolgning tenslotte verscheen de gespecialiseerde studie onder leiding van Jean-Phillipe Schreiber en Rudi Van Doorslaer, *De curatoren van het getto. De vereniging van de joden in België tijdens de*

nazi-bezetting (Tielt, Lannoo).

Deze diepgaande studie is een nuttige aanvulling bij de nieuwe synthese van Maxime Steinberg, *La persécution des Juifs en Belgique (1940-1945)* (Bruxelles, Complexe).

In het buitenland hebben de herdenkingsmomenten (zestig jaar landing, bevrijding, Ardennenoffensief) de productie enigszins gestimuleerd, maar er zijn weinig werken met een blijvende betekenis uit voortgevloeid. Vele boeken werden opnieuw uitgegeven en soms op een intelligente wijze geactualiseerd¹, maar van een vernieuwende historiografie is geen sprake. Van over de Rijn komt het boek van Jörg Friedrich, *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg*, een vermenging van slachtofferschap en anti-americanisme, wellicht schatplichtig aan de tijdsgeest. De Franse vertaling van dit oorspronkelijk in 2002 verschenen boek kon bij onze zuiderburen op een behoorlijke mediabelangstelling rekenen (*L'incendie. L'Allemagne sous les bombes, 1940-1945*). Het boek werd eerder overigens ook naar het Nederlands vertaald (*De Brand*, Globe, Brussel). Moeten we erop wijzen dat in België in 2004 geen vergelijkbare publicatie verscheen die uitgroeide tot een verkoopsucces? Het ziet er niet naar uit dat dit snel zal gebeuren².

De antiquarische werken zijn blijven toestromen dankzij onze schenkers, soms

¹ Zoals Philippe BUTON, *La joie douloureuse. La libération de la France*, Bruxelles/Paris, Complexe/IHTP/CNRS.

² Er zijn wel enkele werken van lokale historici, maar alles welbeschouwd was de productie hoger in 1994-1995. Die publicaties kregen weinig aandacht omdat de geopolitieke verschuiving tussen het 'oude Europa' en de USA toen nog niet aan de orde was.

maar niet altijd Vrienden van het Centrum. We willen de families Kaufmann, Goldberg en Ebertzheim danken die de bibliotheek van hun overleden verwanten aan het SOMA schonken omdat ze wisten dat de collecties, die vaak met passie waren verzameld, er een veilig onderkomen vinden. We willen heel in het bijzonder de Luikse afdeling van de Nationale Federatie van Oorlogsinvaliden danken die ons een erg belangrijke collectie documenten over de rechten van de oud-strijders van beide oorlogen afstond. We maken van

de gelegenheid gebruik om al onze lezers erop te wijzen dat we meer dan ooit vragende partij zijn om boeken te verwerven over sociaal-economische aspecten van de geschiedenis van de twintigste eeuw (zakenwereld, collectief arbeidsrecht, sociologische studies...). Elke bijdrage op dit terrein in welke vorm dan ook (monografie, bijdrage in een gespecialiseerd tijdschrift, uitgave in eigen beheer) voor de periode 1910-1970 is van belang voor de uitbouw van onze bibliotheek van de twintigste eeuw.

Alain Colignon & Dirk Luyten

Gezocht: juridische publicaties

Juridische publicaties uit de periode 1918-1950 zijn ondervertegenwoordigd in de bibliotheek van het SOMA. Nochtans zijn ze erg nuttig voor het onderzoek.

We zoeken publicaties over de volgende deelgebieden van het recht: internationaal recht, strafrecht, sociaal recht en administratief recht. Ook juridische tijdschriften zoals het *Journal des tribunaux*, de *Revue de droit pénal et de criminologie* of het *Rechtskundig Weekblad* zijn zeer welkom. Wie voor juridische publicaties een bestemming zoekt kan Alain Colignon of Dirk Luyten contacteren.

De tijdschriftencollectie van het SOMA

Wie op zoek is naar een sluikblad of naar het blad van de de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie zal gemakkelijk de weg vinden naar de bibliotheek van het SOMA. De jongste jaren is de tijdschriftencollectie echter uitgebreid met talrijke nieuwe titels die onderzoek over andere thema's mogelijk maken.

Tijdschriften maken een aanzienlijk deel uit van de bibliotheekcollectie van het SOMA. Het totaal aantal titels is opgelopen tot 4084. Dat betekent niet dat alle jaargangen beschikbaar of volledig zijn: van sommige tijdschriften zijn slechts enkele jaargangen of soms zelfs slechts enkele nummers aanwezig. Via Pallas (www.cegesoma.be/Databanken) kan het bezit snel worden getoetst.

De tijdschriftencollectie valt uiteen in twee delen. Het eerste omvat de historische vaktijdschriften uit binnen- en buitenland. De grote titels zijn aanwezig zoals het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* en *Vingtième Siècle* of het *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* en *Contemporary European History*. Daarnaast heeft het SOMA ook abonnementen op gespecialiseerde periodieken over de geschiedenis van de twintigste eeuw o.m. *Sozial.Geschichte*, *Holocaust and Genocide Studies*, *Mittelweg 36* (van het Hamburgse *Institut für Sozialforschung*), *Immigrants and Minorities*, *Journal of Cold War Studies*, *Genèses*, *Historical Journal of Film, Radio and Television*.

Het tweede, meest omvangrijke deel van de collectie, bestaat uit tijdschriften die

historici als bron beschouwen. Ze zijn gepubliceerd tussen het einde van de Eerste Wereldoorlog en de jaren zeventig. Dit deel van de collectie is sterk aangegroeid. Niet alleen chronologisch maar ook thematisch betekent dit een verruiming van het aanbod. Zo kon bv. voor de periode ca 1919-1939 *Belgique Judiciaire*, *La Revue belge*, *Vlaamsche Arbeid* en *Juristenblad* worden verworven. De tijdschriftencollectie leent zich bijzonder goed voor onderzoek over maatschappelijk-politieke en culturele thema's.

Deze uitbreiding van de collectie werd mogelijk gemaakt door schenkingen van particulieren of organisaties, maar ook door samenwerking met andere bibliotheken. Het SOMA is vertegenwoordigd in het overlegforum van de bibliotheken van het de Federale Overheidsdiensten (FOD) en de Federale Wetenschappelijke Instellingen (FWI). Het SOMA kreeg van de bibliotheek van de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg een aantal titels uit de dubbelen van hun bijzonder rijke en gevarieerde collectie tijdschriften. Via deze schenking verwierven we bijvoorbeeld *L'Acheteur* uit de vroege jaren 1920, een tijdschrift dat nuttig kan zijn voor onderzoek over de geschiedenis van de consumptie, een onderzoeksterrein in volle ontwikkeling.

Meer en meer verwerft het SOMA ook tijdschriften uit de jaren 1960 en 1970. Een mooi voorbeeld zijn pacifistische tijdschriften zoals *Cahiers de Réconciliation*, *Route de la Paix* en *Reconcilia-*

tion Quarterly. Het gaat hier om vele kleine groepen. Deze tijdschriften, zowel Belgische als buitenlandse, zijn een onmisbare bron voor de studie van de Nieuwe Sociale Bewegingen, die vanaf de jaren zeventig uitgroeiden tot een nieuwe component van het politieke systeem. Wie deze bewegingen grondig

wil bestuderen kan aan deze tijdschriften niet voorbijgaan.

Ontbrekende jaargangen en nummers of nieuwe titels zijn steeds welkom.

Wie tijdschriften wil schenken kan best contact opnemen met Dirk Luyten: dirk.luyten@cegesoma.be.

Dirk Luyten

Ook de vrijwilligers kregen versterking...

► **Michel Mombeek** (°30.9.1937) werkt sinds februari 2004 1 à 2 dagen per week op het SOMA. Hij houdt er zich bezig met het ordenen van archief. Voor hij in 1997 met pensioen ging, werkte hij als federaal secretaris en secretaris buitenlandse betrekkingen van het ABVV-ACOD. Omdat zijn vader tijdens de Tweede Wereldoorlog onderofficier in het verzet was, had hij al lang interesse voor die periode.

► **Jules Gruszow** (°2.4.1931) studeerde in Polen politieke en economische wetenschappen. Na in Frankrijk en België te hebben gewerkt, ging hij als documentalist aan de slag bij het *Max-Planck-Institut* (juridische afdeling intellectuele eigendom). In 1997 ging hij met pensioen. Sinds maart 2005 werkt hij gedurende twee voormiddagen per week aan de ordening van het persoonsarchief van Karl Kaufmann (ondervoorzitter en nadien voorzitter van de Vriendenkring van Buchenwald).

Audiovisuele afdeling

De digitalisering en het op het net plaatsen van onze foto's wordt volop voortgezet. Voortaan kunnen ook de foto's van Zwitserland, Finland, Denemarken en Noorwegen of die over Duitsland van voor de Tweede Wereldoorlog digitaal worden geconsulteerd. België blijft natuurlijk de hoeksteen van onze collectie, maar toch betreft het hier originele documenten die een andere kijk op die landen geven.

De rijkdom van de collectie van Otto Kropf moet niet meer worden aangetoond. Tot voor kort stonden enkel de foto's van die verzameling *on line*. Onlangs kwamen daar dia's – in kleur! – bij, een onontbeerlijke aanvulling zo bleek. Kropf reisde tijdens de oorlog niet alleen veel in België, hij verbleef ook regelmatig in onze buurlanden. In totaal gaat het om een uitzonderlijk geheel van zowat 600 dia's. In de gefotografeerde onderwerpen herkent men Kropfs voorliefde voor burgerlijke en militaire architectuur, maar eveneens voor markten, een thema dat hem heel na aan het hart lag. Daardoor beschikken we onder meer over unieke beelden van de Brusselse Oude Markt en, nog belangrijker, weten we wat daar tijdens de oorlog te vinden was. Spijtig is wel dat Kropf geen legendes nagelaten heeft. Er moet dus nog heel wat identificatiewerk gebeuren, zelfs al werd een aantal van Kropfs dia's door Fabian van Samang gebruikt voor zijn onlangs, bij Lanoo verschenen publicatie *België bezet. De bezetting in kleur. Het dagelijks leven in België tijdens de Tweede Wereldoorlog, door de ogen van een Duits fotograaf*.

Wat de nieuwe aanwinsten betreft, vermelden we dat doorgegaan wordt met de digitalisering van de foto's van Jean Van Lierde. De foto's hebben betrekking op het Kongo van de jaren 1950 en 1960, op de geschiedenis van CRISP en op de internationale pacifistische strijd. Nu al kunnen ze *on line* worden geraadpleegd.

Naar aanleiding van de 60ste verjaardag van de bevrijding werd veelvuldig van ons beeldmateriaal gebruik gemaakt, voornamelijk door de Franstalige dag- en weekbladers. Die publiceerde talrijke specials, iets wat in het noorden van ons land nauwelijks het geval was. Rond datzelfde thema bevrijding was er naar aanleiding van de Brusselse Open Monumentendagen een tentoonstelling in ons gebouw. Het publiek kon er een dertigtal foto's en een aantal sluikbladen en gecensureerde kranten bekijken. We stelden ook iconografisch materiaal ter beschikking voor verschillende tentoonstellingen, meer bepaald die gewijd aan de sluikpers in Vlaanderen (Antwerpen), aan Marguerite Bervoets (La Louvière), aan *60 jaar vrede* (Mechelen) en aan de Berlijnse expositie rond het thema "*Myths of Nations*". Ook onze eigen tentoonstellingen – *Vrouw en Oorlog en Het dagelijks leven tijdens de bezetting* – zijn nog regelmatig te zien. Tot slot vermelden we dat onze affichedecollectie van kunstenaar Wilchar werd tentoongesteld in het kader van de activiteiten rond 60 jaar bevrijding van Brussel.

Chantal Kesteloot

Nieuws van een bevrijde wereld...

Het filmjournaal in België van 1944 tot 1946

De laatste jaren groeit vanuit historische hoek de aandacht voor het beeld als een op zichzelf staande bron. Jean-Pierre Bertin-Maghit vermeldt in zijn laatste boek, *Les documenteurs des années noires*, een van de belangrijkste redenen daarvoor: “De recente evolutie van de probleemstellingen in de geschiedenis van de film is met name te wijten aan het openstellen van de film- en andere archieven van filmmusea, openbare en private archiefinstellingen”¹. Dit onderzoeksproject heeft inderdaad veel te danken aan de conservering en de restauratie door het Koninklijk Belgisch Filmarchief van de filmjournaals “*Le Monde libre*”, waarop ons onderzoek gebaseerd is. In juli 1944 sloot minister van Voorlichting Antoine Delfosse een overeenkomst met de Engelse en de Amerikaanse regering voor het maken en in bevrijd gebied verspreiden van een filmjournaal dat de naam “*Le Monde libre*” zou meekrijgen. Dat inhoudelijk Belgisch-Brits-Amerikaanse journaal kreeg van september 1944 tot januari 1946 de exclusiviteit voor de verdeling in België.

Idealiter zou het onderzoek zowel betrekking moeten hebben op de

productie en de verspreiding van die bioscoopjournaals als op de receptie ervan bij de bevolking. Maar na twee jaar onderzoek moeten we vaststellen dat in België heel wat bronnen ontbreken betreffende de manier waarop de beelden door het publiek werden onthaald, respectievelijk betreffende de bioscoopexploitanten (de in 1937 opgerichte Federatie der Cinema’s van België (FCB), rechtsopvolger van de Vereniging der Kinemabestuurders van België, beschikt over geen enkel archiefstuk van voor 1980 !). Aan de andere kant is er een methodologisch probleem : historici hebben nog maar weinig ervaring met de filmische interpretatie. In zijn standaardwerk – *Sociologie du cinéma* – legde Pierre Sorlin enkele methodologische principes vast; maar er “blijft de moeilijkheid om het cinematografische beeld te commentariëren of, anders gezegd, om beeldmateriaal, om beeld dat beweegt en klank voortbrengt in tekst om te zetten”².

De techniek was er sinds de Grote Oorlog al sterk op vooruitgegaan: dankzij lichtere materialen konden hoofdzakelijk livebeelden worden

¹ Jean-Pierre BERTIN-MAGHIT, *Les documenteurs des années noires. Les documentaires de propagande, France 1940-1944*, Paris, 2004.

² François GARÇON, “Des noces anciennes”, in *Cinéma et histoire, autour de Marc Ferro*, (CinémAction, nr. 65), Condé-Sur-Noireau, 7.1992, p. 9.

getoond; het oorspronkelijk stomme bioscoopnieuws werd van geluid voorzien. De verschillende verbeteringen gaven de kijker meer de indruk bij de gebeurtenis aanwezig te zijn, zelf in de oorlog, aan het front te zitten. Met 24 beelden/seconde probeerde men de oorlog zelf weer te geven. Tijdens de Tweede Wereldoorlog, waarin het moeilijk en gevaarlijk filmen was, kwam het filmjournaal tot volle wasdom: de onderwerpen werden ernstiger, somberder, bedachtzamer... en vooral, ze werden gecontroleerd. Al die bewegende beelden zouden ervoor zorgen dat

de burger zich een voorstelling van de oorlog kon maken. “Ze droegen bij tot de vorming van een beeldcultuur van de oorlog”³.

Het onderzoek zit nu in zijn eindstadium, de redactie. We zullen het mentale imago van de oorlog bij de bevrijding proberen te definiëren door het te integreren in de context van productie van en controle op de journaals. Daarbij zullen de tegenstrijdige belangen van de ondernemingen, de corporatieve biscoopverenigingen en het politiek-militair instituut tot uiting komen.

Bénédicte Rochet

³ Laurent VERAY, *Les films d'actualité français de la Grande Guerre*, Paris, 1995.

De Belgische inlichtingsdiensten, 1940-1945

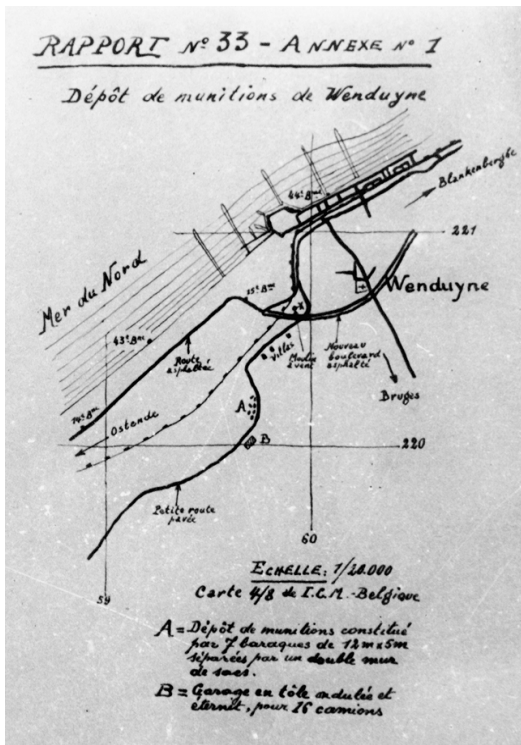
Het project “Inlichtingsdiensten” bevindt zich in de laatste rechte lijn, de redactie. We brengen even in herinnering dat het niet alleen de bedoeling was de organisatie en de methodes van deze bijzondere vorm van verzet, de spionage, te onderzoeken, maar ook het sociale weefsel ervan.

In het kader van ons onderzoek konden we heel diverse bronnen bestuderen: het archief van de Veiligheid van de Staat te Londen, van de netwerken, van de regering, van het Hoog Commissariaat voor

de Veiligheid van de Staat... Samen met de interviews en ego-documenten, die ons hebben geholpen om het menselijke aspect van ons onderzoeksonderwerp te reconstrueren, kregen ze pas echt hun volle betekenis.

In een aantal recent verschenen publicaties kan men al een idee krijgen van bepaalde onderzoeksresultaten. In het samen met Laurence Van Ypersele, hoogleraar aan de UCL en promotor van onze doctoraatsverhandeling, geschreven *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*

L'espionnage en Belgique durant la guerre 1914-1918. Histoire et mémoire (uitgeverij Labor) wordt dieper ingegaan op de eerste ervaring met inlichtingenwerk in bezet België, op de sporen die daarvan in de collectieve beeldvorming zijn te vinden, en op de impact van die beeldvorming op het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het financiële aspect van de spionageactiviteiten in 1940-1944 wordt behandeld in het artikel “*Le nerf de la guerre secrète*” in nr. 13-14 van de *BEG*. De voor-geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog komt kort aan bod in de in de loop van 2005 te verschijnen handelingen van het door de ULB en het SOMA georganiseerde colloquium “*Une ‘guerre totale’ ? La Belgique dans la Première Guerre mondiale*” (Brussel, januari 2003).

Service Clarence, rapport nr. 33, 22 februari 1942, bijlage 1. (SOMA, archief Clarence, AA 1098)

Emmanuel Debruyne

Geweld en wereldoorlog

Geweld is een historisch fenomeen. Historische analyse kan nuances aanbrengen bij de wijd verspreide statische opvatting dat de plaats van ‘geweld’ in de samenleving onveranderlijk is en geheel gedetermineerd wordt door de biologische hardware van de mens. Vanzelfsprekend is de biologische factor van essentieel belang, maar hij verklaart onvoldoende de uitgesproken variatie in de aanwending van geweld in verschillende temporele en geografische contexten. Het is de taak van de historicus hiervoor verklaringen te zoeken. Tot op heden waren het vooral specialisten van het *Ancien Régime* die de wisselende positie van geweld in de samenleving bestudeerd hebben. De afgelopen jaren lijken de contemporaine historici hun relatieve achterstand in snel tempo in te halen. Het besef van het uitgesproken gewelddadige karakter van de twintigste eeuw is aan deze hernieuwde belangstelling vanzelfsprekend niet vreemd.

Het was vanuit dit perspectief dat het SOMA begin 2001 het project “Geweld en wereldoorlog” opstartte. Concreet richt het onderzoek zich op de stad Antwerpen tijdens de eerste helft van de twintigste

eeuw. Het betreft een analyse op buurt-niveau van het ‘alledaagse’ geweld op lange termijn aan de hand van steekproefjaren, waarbij bijzondere aandacht uitgaat naar de mogelijk verstorende werking van de oorlog (‘brutalisering’). De beperkte geografische focus maakt een goede situering binnen de sociale context mogelijk, wat noodzakelijk is voor een goed begrip van het geweld. Door een beperkt aantal wijken met een divers sociaal profiel in de analyse te betrekken, wordt de studie van de betekenis van geweld in de stedelijke samenleving mogelijk. Bovendien kan hierdoor worden bijgedragen tot een betere kennis van het fenomeen ‘buurt’, wat voor de twintigste eeuw amper het voorwerp van historische reflectie vormt. Naast de langetermijnanalyse van het ‘alledaagse’ geweld, wordt bijzondere aandacht besteed aan de grootschalige gewelddadige collectieve sancties die zich met name aan het begin en het einde van de twee oorlogen voordeden. Voor de conceptuele opzet van het onderzoek wordt er geput uit de sociale geschiedenis en de mentaliteitsgeschiedenis, de historische gedragswetenschappen en de volkskunde.

Antoon Vrints

Het Belgische uitwijzingsbeleid (1870-1970), een geschiedenis van inbrekers en indringers

Dit onderzoeksproject biedt een overzicht van de zich wijzigende doelstellingen van het Belgische toelatings- en uitwijzingsbeleid en geeft aan in welke mate en tegen welke kosten deze doelstellingen werden gerealiseerd. Tijdens het voorbije jaar werd dit onderzoek voor de periode 1870-1939 uitgediept.

Voor de periode 1870-1914 werd vooral op basis van vijfhonderd biografieën van uitgewezenen een zicht verworven op de dynamiek van het beleid. Tijdens deze periode ruilde een staat in crisis zijn liberale waarden in voor slagvaardigheid. Alhoewel de liberaal Jules Bara (1878-1884) als minister van Justitie reeds de strijd aanbond met de vagebonden die halsstarrig bleven terugkeren, was het de katholieke minister van Justitie Jules Lejeune (1884-1894) die het uitwijzingsbeleid radicaliseerde. Niet alleen werd veel strenger opgetreden tegen de ongewenste vreemdelingen, maar ook werd steeds meer gedrag als ongewenst beschouwd. Terwijl tot 1884 criminelen van buitenlandse nationaliteit alsook langdurig werkloze en dakloze vreemdelingen het doelwit waren van het uitwijzingsbeleid, verruimde Lejeune het begrip ongewenste vreemdelingen tot alle “zedeloze” vreemdelingen zoals gokkers en sekswerkers. Zelfs de zogenaamde *femmes galantes*, vrouwen van buitenlandse nationaliteit die met hun charmes huwelijken spaak deden lopen, moesten het land uit.

Jules Lejeune moest zijn ambities om België zedelijker te maken temperen, want de wetgevende macht weigerde hem een mandaat te geven om bijvoorbeeld prostitutie te criminaliseren. Hij kon zijn strijd tegen de zedeloosheid en de luiheid evenwel integraal uitbouwen in het vreemdelingenbeleid, want hij hoorde daar geen rekening te houden met meer gematigde krachten. Zijn opvolgers in de katholieke regeringen schroefden echter het radicale uitwijzingsbeleid van Lejeune terug, vooral omwille van de hoge kosten. Die terugtocht van de staat was, net zoals zijn plotse vlucht vooruit in 1884, een autonome beslissing van de beleidsvoerders. De civiele maatschappij was blijkbaar nauwelijks een vragende partij in dat dossier. De repressie van ongewenste immigratie kreeg een lagere politieke prioriteit, maar dat impliceerde geenszins een terugkeer naar het liberale beleid van voor 1880. België was duidelijk veranderd en opgedreven repressie werd in de volgende decennia langzaam opnieuw een (dure) beleids optie.

De Eerste Wereldoorlog betekende een breukpunt in het uitwijzingsbeleid. De nationale gemeenschap als horizontale band werd tijdens deze oorlog tot ongekende hoogtes gebracht. De staat en de civiele maatschappij vonden elkaar, wat zich uitte in een nationalisering van de geesten en later ook in een democratisering van het politiek bestel. De nationa-

listische extase betekende ook dat de Andere scherper werd afgelijnd. De Andere werd de vijand onder ons. Zelfs tot achter de frontlinie aan de IJzer werden de Belgische militairen van Duitse herkomst gewantrouwd. De bejegening van de Andere als verrader en spion vond zijn hoogtepunt onmiddellijk na de oorlog. De Duitsers die zich, ondanks de bezetting, als inwoners van België bleven beschouwen, werden collectief gewraakt voor de Duitse inval in en bezetting van België. In een anti-Duitse opwelling moesten alle in België verblijvende Duitsers, zonder onderscheid des persoons en ongeacht de duur van hun verblijf in België of hun sociale status, het land verlaten. De grenzen van deze xenofobe oprisping worden nu aan de hand van de biografieën van een driehonderd Duitse Belgen of Belgische Duitsers nader onderzocht.

In ieder geval heeft deze nationalistische blindheid van de oorlogsjaren in het interbellum zijn sporen nagelaten. Het wantrouwen tegenover immigranten werd geïnstitutionaliseerd in de nationaliteitswetgeving. In de jaren dertig putte de xenofobe campagne, die de immigrant voorstelde als ‘inbreker’ die misbruik maakte van de Belgische gastvrijheid, onder meer uit dat oorlogsrepertorium. Dat oorlogsrepertorium werd ook gevoed door de vlucht uit nazi-Duitsland. Met de ‘indringers’ uit nazi-Duitsland vervaagde de grens tussen vrijwillige en gedwongen emigratie, tussen immigrant en vluchteling. De asieltraditie als belangrijke erfenis van het negentiende-eeuwse liberale België kwam toen onder ongemeen zware druk te staan.

Frank Caestecker

Verzet in Vlaanderen, 1940-1944

Het project uitgaande van de voormalige DWTC (nu Programmatorische Overheidsdienst (POD) Wetenschapsbeleid) ‘Verzet in Vlaanderen’ loopt zijn derde jaar in. Begin 2004 werd het eerste luik ervan – een publiekstoegankelijke databank – gefinaliseerd. Deze databank is geconcipieerd op de tweede versie van het ontsluitingssysteem Pallas en is via de website van het SOMA toegankelijk (www.cegesoma.be, volg de link ‘databanken’). Ze biedt de mogelijkheid om virtuele ‘verzetscollecties’ in kaart te brengen. In totaal zijn iets meer dan 9.000 archiefbeschrijvingen uit 56 instellingen opgenomen. Aanvullend bij de eigenlijke databank worden hier nog enkele nuttige hulpinstrumenten aangeboden: een praktische ‘archievangids’, een trefwoordenlijst, een bibliografie van het verzet (exhaustief voor België, selectief voor internationale publicaties) en een lijst van op het SOMA beschikbare interviews. Daarmee is in elk geval voor de onderzoeker van het verzet in Vlaanderen de als omslachtig ervaren heuristiek een stuk lichter gemaakt.

Met de databank als hulpinstrument is een eerste stap gezet naar het eigenlijke onderzoeksluik. Het verzet in Vlaanderen zal bekeken worden via een dubbele invalshoek. Enerzijds zal dat ‘Vlaamse’ verzet kwantitatief en kwalitatief afgewogen worden binnen de Belgische context. Kwantitatief zal dat gebeuren via een analyse van de aanslagen en sabotage-

acties (waarvoor een afzonderlijke databank werd aangelegd op basis van processen-verbaal bewaard in het parketarchief) en een steekproef op de erkenningsdossiers ‘sluikpers’, bewaard op de Dienst Oorlogsslachtoffers. Dat laatste zal het resultaat zijn van een oefening die in 2004-2005 wordt georganiseerd met studenten van de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent. Niet enkel het ‘gewicht’ van Vlaanderen binnen het Belgische kader zal blijken uit de analyse van aanslagen en sluikpers, ook kwalitatief zal daarmee al een eerste invulling kunnen worden gegeven aan het specifieke karakter van het Vlaamse verzet. Die inhoudelijke invulling van het Vlaamse verzet zal verder gestalte krijgen via een diepteonderzoek van het verzet in twee grote Vlaamse steden: Antwerpen (**Jan Laplasse**) en Gent (**Karolien Steen**). De conclusies uit de twee casussen zullen worden geconfronteerd met de beschikbare verzetsliteratuur en de academische proefschriften die sinds de jaren 1990 aan het onderwerp gewijd werden en moeten zo tot een synthese van het ‘verzet in Vlaanderen’ resulteren.

Uit de (zeer voorlopige) onderzoeksresultaten voor Antwerpen en Gent blijken enkele opvallende parallellen naar voren te komen. Zo blijkt het verzet in 1940-1941 duidelijk gegroeid te zijn vanuit de stedelijke middenklasse (ambtenaren, onderwijzers, politie...)

waarvan het maatschappelijk engagement reeds voor de oorlog groot was en waarvan de positie – nadrukkelijker dan andere sociale groepen – onderhevig was aan Nieuwe Orde-invloeden. Bij een sociale doorlichting van het Onafhankelijkheidsfront in beide grootsteden, voorgesteld tijdens de studiedag op het SOMA op 7 oktober 2004, kwam dat duidelijk naar voren. De beoogde doelgroep (de arbeidersmassa) van deze populaire verzetsgroep was er in elk geval niet representatief en bood op geen enkel moment een dragende of organisatorische functie. De rekrutering in het verzet verliep ook niet collectief-ideologisch

maar gebeurde individueel en via functionele kanalen zoals de familie, het verenigingsleven en de werkvloer (en vooral een combinatie van deze drie). De oververtegenwoordiging van de middenklasse en de individuele toetreding hangt ook nauw samen met de grote diversiteit in motivering en het dominant geïmproviseerde karakter van een groot deel van het verzet tot eind 1942. Het verzet manifesteerde zich in elk geval ook niet als een coherent geheel. Haar vele gezichten maken dat er veel minder dan bij houdingen zoals collaboratie en accommodatie algemene lijnen en constanten vast te stellen zijn.

Jan Laplasse & Karolien Steen

Het sociale geheugen van de Belgische oud-kolonialen

De hedendaagse Belgische geschiedenis is ontegensprekelijk verbonden aan die van haar vroegere kolonies. Sinds de onafhankelijkheid van Kongo, Rwanda en Burundi zijn daar talrijke studies aan gewijd. Na 1960 vertoonden de auteurs van publicaties over het koloniale tijdperk nog een grote verbondenheid met hun koloniaal verleden. Daartegenover verschenen ter gelegenheid van de viering van het honderdjarige bestaan van Kongo-Vrijstaat in 1985, verschillende publicaties die de koloniale onderneming – soms zeer extreem – in vraag stelden. Vandaag werpen historici een nieuwe blik op het koloniale verleden van België. Zij benaderen het studieobject met meer zin voor perspectief. Bovendien wordt de politieke, economische en geostrategische dimensie overstegen om zich op de eigenlijke actoren in de kolonie, de kolonialen, toe te spitsen.

In dat opzicht heeft het SOMA, in een poging om de geschiedenis van de 20ste eeuw in haar geheel te vatten, in februari 2004 een onderzoeksproject gelanceerd over het sociale geheugen van de Belgische kolonialen. Dit project, dat in samenwerking met het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika uitgevoerd wordt, heeft tot doel de getuigenissen van de actoren uit de koloniale periode te verzamelen. Dat zal in een eerste fase schriftelijk en in een tweede fase mondeling gebeuren. Alle categorieën van kolonialen komen aan bod

zonder een onderscheid te maken tussen leeftijdsgroepen, geslacht of beroeps-categorie.

Wij richten ons daarom zowel tot missionarissen als militairen, ambtenaren, handelaars, ondernemers, huisvrouwen, kinderen van kolonialen enz. De studie beoogt vooral het schetsen van een sociologisch profiel van de koloniale actoren. Het ligt niet in de bedoeling om de geschiedenis van Belgisch-Kongo te herschrijven. Die taak komt toe aan het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, meer bepaald aan zijn twee afdelingen: de sectie koloniale geschiedenis en de sectie hedendaagse geschiedenis. Anderzijds wordt een belangrijke bijdrage in deze zin geleverd door de vereniging *Mémoire du Congo* (Afrikagetuigenissen) die reeds honderden getuigenissen opnam. Wij zullen ons daarom niet specifiek op de kolonie toespitsen. De vragen die ons bezighouden zijn van een andere aard. Uit welk sociaal milieu stammen de kolonialen? Om welke redenen vertrokken zij? Welke politieke, associatieve, culturele en professionele kringen of netwerken werden in Kongo gecreëerd? Wat is er na de onafhankelijkheid met de kolonialen gebeurd? Welke plaats namen zij na hun terugkeer in de Belgische maatschappij in?

Na een eerste jaar voorbereidend werk kon met de schriftelijke fase van de enquête worden aangevangen.

Koloniaal echtpaar.
(Foto SOMA, collectie Cauvin)

Hiertoe werd, met de hulp van de verenigingen van oud-kolonialen en de wetenschappelijke wereld, een gegevensbestand van 4.000 namen opgesteld. Om de wetenschappelijke waarde van de enquêteresultaten te waarborgen zullen ook de betrokken leden van de Dienst voor Overzeese Sociale Zekerheid (DOSZ), de Administratie der Pensioenen en het Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen (RSVZ), drie instellingen die de uitkeringen van de oud-kolonialen verzorgen, worden aangeschreven. Dat betekent een extra 4.000 namen. De tijdens deze schriftelijke fase vergaarde gegevens zullen eveneens

in een digitaal gegevensbestand worden opgenomen.

Parallel met de enquête, heeft het onderzoeksproject eveneens tot doel archieven te verzamelen bij de getuigen van de koloniale periode. Het gaat hier om een waardevolle erfenis die, met het oog op toekomstig wetenschappelijk onderzoek, veilig gesteld moet worden. Het SOMA is steeds bijzonder actief geweest in dit domein. Het bewaart niet minder dan 500 privé-archieven die betrekking hebben op Kongo, Rwanda en Burundi, waaronder de documenten van Jean Van Lierde, André Cauvin en Roger de Maegd.

Oproep tot getuigen

Wij nodigen oud-kolonialen die aan het onderzoek wensen mee te werken uit om het onderstaande formulier in te vullen. Mocht u bovendien uw archieven op het SOMA willen deponeren, kan u gerust

met de onderzoekers contact opnemen. De belangstelling van de historici gaat uit naar een waaier van documenten: brieven, foto's, administratieve papieren, boeken, memoires, tijdschriften, enz.

Florence Gillet & Eric Laureys

SOMA-enquête over

“Het sociale geheugen van de Belgische oud-kolonialen”

Gelieve onderstaand formulier te versturen naar:

Florence GILLET en Eric LAUREYS, SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel,
Tel.: 02/556.92.53 of 02/556.92.56
E-mail: florence.gillet@cegesoma.be of eric.laureys@cegesoma.be

Naam :

Voornaam :

Adres :

Postcode : Gemeente : Land :

Telefoonnummer :

E-mailadres :

Geboortedatum :

Geboorteplaats :

Functie in Kongo of Ruanda-Urundi :

.....

Datum van aankomst in de kolonie :

Vertrekdatum uit de kolonie :

Verblijfplaats(en) in de kolonie :

Onderzoeksproject “Overheid en jodenvervolgning”

Op 1 september 2004 is op het SOMA een uitzonderlijk onderzoeksproject van start gegaan. Dat project is voor de instelling niet alleen belangrijk wegens de inhoud – een onderzoek naar de houding van de Belgische overheden tegenover de jodenvervolgning tijdens de bezetting – maar tevens omwille van de maatschappelijke implicaties. Het is namelijk voor het eerst dat de federale overheid, op vraag van alle democratische fracties in de Senaat, een dergelijk onderzoek aan de instelling toevertrouwt.

Op 13 februari 2003 keurde de Senaat eenparig een resolutie goed die stipuleerde dat er een studie diende te worden uitgevoerd met als doel: “het bepalen van de feiten en de eventuele verantwoordelijkheid van de Belgische overheden bij de vervolging en de deportatie van de joden in België tijdens de Tweede Wereldoorlog”. De Senaat vroeg ook dat onderzoek aan het SOMA toe te vertrouwen, waarmee de Eerste Minister en de regering zich akkoord verklaarden. Die vraag kreeg een wettelijke basis op 8 mei 2003.

De financiering van het project liep niet zo vlot als werd gehoopt, maar vanaf 1 september 2004 konden drie onderzoekers van start gaan met de uitvoering van dit tweejarig project. De Wetenschappelijke Commissie van het SOMA besliste op 7 juli 2004 de leiding ervan aan Rudi Van Doorslaer toe te vertrouwen. Van Doorslaer had reeds tussen 1999 en 2001, onder de hoede van de Diensten van de Eerste Minister, het onderzoek gecoördineerd

naar de tijdens de bezetting gespolieerde joodse goederen. De aangeworven onderzoekers (Emmanuel Debruyne, Frank Seberechts, Nico Wouters en Michaël Amara) hebben stuk voor stuk hun sporen verdiend op diverse terreinen van de contemporaine geschiedenis (zie kader).

In de resolutie van de Senaat wordt voorgesteld dat in het onderzoek zowel de feiten als de context belangrijk zijn, ook al betreffen ze de voor- en de naoorlogse periode. Tot dat onderzoeksveld behoren, zonder dat dit limitatief is: de wegvoering van joden in de meidagen van 1940, de houding van de secretarissen-generaal, de centrale administratie, de gerechtelijke, provinciale en gemeentelijke overheden, maar ook de regering in ballingschap in Londen. Eveneens zal de wijze waarop die problematiek in rekening werd gebracht bij de naoorlogse repressie van het incivisme worden bestudeerd.

In zekere zin zal deze studie leiden tot een evaluatie van:

- 1/ de antidemocratische stromingen in die periode, gezien doorheen het spectrum van hun antisemitische en eventueel xenofobe opvattingen en activiteiten;
- 2/ de ‘politiek van het minste kwaad’ van de Belgische overheden tijdens de bezetting op een van de meest delicate terreinen, met name de jodenvervolgning;
- 3/ de wijze waarop deze politiek in de naoorlogse zuivering is gewogen geworden.

Bij de analyse van de verzamelde feiten zal de globale context van de eerste helft van de 20ste eeuw en in het bijzonder van de bezetting nadrukkelijk in rekening moeten worden gebracht. Vooral zal het belangrijk zijn zich ervoor te hoeden m.b.t. de judeocide niet in de valkuil van de anachronismen te trappen. Ook ligt het nadrukkelijk in de bedoeling alle elementen in dat dossier te verzamelen: deze ‘à charge’ van de overheden, maar ook deze ‘à décharge’.

Essentieel voor het welslagen van het project is dat de onderzoeksgroep van het SOMA middels de wet van 8 mei 2003 (gewijzigd door de programmawet van 9 juli 2004, art. 319) toegang krijgt tot alle archiefdocumenten die nuttig worden geacht voor het onderzoek. Die wet bepaalt het volgende (art. 2): “Niettegenstaande enig andere wetsbepaling, kan het SOMA bij alle openbare overheden of bij privaatrechterlijke instellingen mededeling verkrijgen van alle gegevens en stukken die nuttig zijn voor de uitvoering, binnen een termijn van twee jaar, van een wetenschappelijk onderzoek naar de eventuele deelname van de Belgische overheden aan de identificatie, de vervolging en de deportatie van de joden in België tijdens de Tweede Wereldoorlog”.

Op 30 september 2004 kwam de Begeleidingscommissie van het project voor het eerst bijeen onder voorzitterschap van José Gotovitch (directeur SOMA). Maken verder deel uit van deze

commissie: Ward Adriaens (directeur van het Joods Museum voor Deportatie en Verzet, Mechelen), Frank Caestecker (onderzoeker SOMA), Thierry Delplanq (archivaris stad La Louvière), Bruno De Wever (docent Universiteit Gent – Vakgroep Nieuwste Geschiedenis), Benoît Majerus (onderzoeker SOMA), Insa Meinen (*Forschungsstelle Nationalsozialismus am Institut für Politikwissenschaft*, Universiteit van Konstanz), Klaus Müller (*US Holocaust Memorial Museum*, Washington), Denis Peschanski (onderzoeksdirecteur bij het *Centre national de la Recherche scientifique* (CNRS), *Institut d’Histoire du Temps présent*, Parijs), Peter Romijn (adjunct-directeur Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam), Lieven Saerens (onderzoeker SOMA), Jean-Philippe Schreiber (hoogleraar *Université libre de Bruxelles*, directeur van het *Centre interdisciplinaire d’Étude des Religions et de la Laïcité*), Herman Van Goethem (hoogleraar Universiteit Antwerpen).

Het voorgelegde onderzoeksprogramma (te consulteren op www.cegesoma.be), kreeg na uitgebreide discussie de goedkeuring mee van de commissie.

Op 14 oktober 2004 werden het project en de ploeg aan de pers voorgesteld.

De bedoeling is dat er gerapporteerd wordt aan het Parlement en aan de regering in een Tussentijds verslag in het najaar van 2005 en in een Eindverslag in september 2006.

Rudi Van Doorslaer

De ploeg van het project verzameld rond de projectleider en de directeur van het SOMA: (van links naar rechts) Frank Seberechts, Nico Wouters, Rudi Van Doorslaer, Emmanuel Debruyne, José Gotovitch, Michaël Amara.

Een nieuw project, een nieuwe ploeg

- ▶ **Emmanuel Debruyne** (°23.11.1975) is als attaché al enkele jaren verbonden aan het SOMA. Hij bereidt een doctoraatsverhandeling voor over de Belgische inlichtingendiensten tijdens de Tweede Wereldoorlog en is de auteur van het in 2003 verschenen *C'était Tégal* en, met Laurence VAN YPERSELE (m.m.v. Stéphanie CLAISSE), van het in 2004 verschenen *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre. L'espionnage en Belgique durant la guerre 1914-1918. Histoire et mémoire*.
- ▶ **Michaël Amara** (°5.12.1975) is licentiaat geschiedenis (*Université libre de Bruxelles / ULB*). Binnenkort verdedigt hij zijn doctoraatsverhandeling over de Belgische vluchtelingen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Samen met Hubert Roland schreef hij het eveneens in 2004 gepubliceerde *Gouverner en Belgique occupée. Rapports d'activité du Département politique près le Gouverneur général en Belgique occupée (1915-1918)*. Vóór zijn aanwerving bij het SOMA werkte hij al vier jaar als aspirant-NFWO aan de ULB.
- ▶ **Frank Seberechts** (°1.5.1961) is doctor in de geschiedenis (Universiteit Gent). In 2001 promoveerde hij met een doctoraatsverhandeling over de politieke geschiedenis van de Antwerpse haven (1930-1950). Het boek *Ieder zijn zwarte. Verzet, collaboratie en repressie* (1994) is van zijn hand. Hij werkte achtereenvolgens als medewerker bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers, als directeur van het Rodenbachfonds, aan de Gentse universiteit en voor het Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV.N).
- ▶ **Nico Wouters** (°19.8.1972) is eveneens doctor in de geschiedenis (Universiteit Gent). Zijn doctoraatsverhandeling, die hij in 2004 verdedigde, behandelde de oorlogsburgemeesters in België, Nederland en Frankrijk tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij schreef het in 2004 gepubliceerde *Oorlogsburgemeesters '40-'44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*.

Een studie over het Onafhankelijkheidsfront

Hoewel onbetwistbaar de belangrijkste burgerlijke verzetsbeweging tijdens de Tweede Wereldoorlog, is het Onafhankelijkheidsfront (OF) door historici nog nauwelijks bestudeerd. Zoals één van zijn kaders het ooit toegaf, bood het met zijn nochtans rijke archieven vele onderzoekers een weinig warm onthaal. Maar er is meer.

Gecreëerd door de Communistische Partij, positioneerde het OF zich in de naoorlog in de context van de Koude Oorlog, waarvan het zowel slachtoffer als instrument werd. Vanaf dat ogenblik werden stichtingsdatum, samenstelling, doelstelling en bestemming onderwerp van een politieke discussie. De afsplitsing onder zijn veelbesproken leider Fernand Demany, maakte de zaken nog wat doorzichtiger.

Sinds kort is dat veranderd. Dat vertaalde zich onlangs in een studiedag over de geschiedenis van het OF, die het OF wou organiseren in samenwerking met een wetenschappelijke instelling. Het SOMA zag zich daarvoor geroepen aangezien met de wetenschappelijke geschiedenis van de beweging een eerste stap werd

gezet via de doctoraatsverhandelingen van twee SOMA-onderzoekers, met name van ondergetekende en van Fabrice Maerten¹. Bovendien startte het SOMA onlangs met twee vorsers een studie over het verzet in Vlaanderen.

De studiedag werd in samenwerking met het Luikse *Institut d'Histoire ouvrière, économique et sociale* (IHOES) georganiseerd, dat terzake over erg rijke archieven beschikt waarmee het in het verleden een belangrijke tentoonstelling en een eerste ontmoeting organiseerde.

De talrijke opkomst heeft aangetoond dat – niettegenstaande nog enkele moeilijkheden zich laten voelen – de ‘oudere generatie’ zich heeft neergelegd bij een geschiedenis die ontdaan is van elke ideologische ballast uit het verleden.

Drie instellingen en drie OF-archiefbestanden: de studiedag ging van start met een beknopte voorstelling van wat er in elk van de collecties wordt bewaard en een presentatie van de databank ‘Verzet in Vlaanderen’ door Jan Laplasse en Karolien Steen². Binnen dat documentaire luik kaderde ook een gedetailleerde

¹ José GOTOVITCH, *Du Rouge au Tricolore. Les Communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique*, Bruxelles, Labor, 1992; Fabrice MAERTEN, *Du murmure au grondement. La Résistance politique et idéologique dans la province de Hainaut pendant la Seconde Guerre mondiale (mai 1940-septembre 1944)*, Mons, Hannonia, 3 vol. (Analectes d'histoire du Hainaut, t. 7).

² Julien Dohet en Jorg Timmerman presenteerden respectievelijk het IHOES en het OF.

uiteenzetting over de Luikse clandestiene pers³. José Gotovitch schetste vervolgens het algemene kader van het ontstaan en de ontwikkeling van het OF en van zijn relaties met Londen en de overige organisaties. Hoewel die thema's in het verleden nog controversieel waren, zijn ze vandaag onderwerp van een brede consensus.

Maar ook al zijn de grote lijnen van de gevoerde politiek duidelijk aanwijsbaar, moeilijker is het om de realiteit van het terrein te vatten, temeer daar het onderzoek aangetoond heeft dat onder invloed van sociale, politieke en zelfs culturele factoren, de samenstelling van het OF van regio tot regio verschilde. Henegouwen, Antwerpen, Gent en Luik waren zo het onderwerp van een vernieuwende invalshoek waarin vragen werden gesteld naar de sociale gelaagdheid en de filosofische en politieke engagementen van zijn leden.

De ontleding hiervan door Fabrice Maerten, Jan Laplasse, Karolien Steen en Michelle Hanotte, mondde uit in één centrale vraag: welke was de exacte plaats van de arbeidersklasse en hoe interpreteren we de voortrekkersrol die onderwijzers vooral in Vlaanderen hebben gespeeld?

Na een tussenkomst-getuigenis van historicus en medespeler Marcel Deprez (tevens voorzitter van het OF en het IHOES), waarin deze verwees naar de problematiek van de constructie van het collectieve geheugen van één of meer instellingen, konden we tot de conclusie komen dat de geschiedenis van het verzet in België – tegelijk 'ontheiligd' en gedestigmatiseerd – als culturele en sociale geschiedenis nog een open onderzoeksveld vormt.

José Gotovitch

³ Door Micheline Zanatta.

Vluchtelingen uit nazi-Duitsland in West-Europese grensstaten, 1933-1939

Gelijkenissen en verschillen in het verlenen van asiel tussen de Europese staten

Het internationaal driedaags colloquium, georganiseerd door het SOMA op 15, 16 en 17 januari 2004, behandelde het vluchtelingenbeleid in West-Europese liberale rechtsstaten in de jaren 1930 en de mate waarin de civiele maatschappij mede vorm gaf aan dat beleid. Onderzoekers uit Denemarken, Zwitserland, Frankrijk, de Verenigde Staten, Israël, Groot-Brittannië, Italië, Ierland en Tsjechië waren naar Brussel afgezakt om hun onderzoekservaring uit te wisselen en een Europees comparatief onderzoek te lanceren.

Dit internationaal colloquium werd in twee luiken opgesplitst, enerzijds een gesloten *workshop* op donderdag 15 en vrijdag 16 januari 2004 en anderzijds een publieke zitting op zaterdag 17 januari 2004. De *workshop* werd geadopteerd door de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten als een contactforum en had plaats in het prachtige Paleis der Academiën. Tijdens de gesloten werkvergaderingen werd op basis van teksten die de krijtlijnen van heel diverse thema's vastlegden intensief gediscussieerd. De deelnemers droegen vanuit hun onderzoekservaring bij tot het verfijnen van een analytisch kader voor een

Europees-comparatieve aanpak. Deze oefening wordt nu voortgezet en zal leiden tot de publicatie *The refugees from Nazi Germany and the challenge to immigration policies, 1933-1939* onder redactie van Bob Moore en Frank Caestecker.

Op zaterdag 17 januari 2004 werden de conclusies van de *workshop* voorgesteld in een publieke zitting met een honderdtal geïnteresseerden in het *Goethe-Institut*. Na de conclusies volgde een rondetafelgesprek waarin de actualiteit van die historische ervaring centraal stond. Het rondetafelgesprek werd ingeleid door Herman Balthazar die de problematiek van recurrenties in de geschiedenis gevat aansneed. Vier sprekers gaven in korte uiteenzettingen de hedendaagse perceptie van de ervaring van de vluchtelingen uit nazi-Duitsland weer. Het verhaal van de vluchtelingenboot Sint-Louis illustreerde de mythe van het gastvrije West-Europa. Het geval Paul Gruninger illustreerde het gedurende bijna een halve eeuw verzwijgen van de Zwitserse grenssluitingen voor joodse vluchtelingen. Gruninger was een Zwitserse politieoverste die in 1938, als gevolg van zijn humanitaire houding, oneervol was ontslagen en slechts in

1995, twintig jaar na zijn dood, werd gerehabiliteerd.

De dag werd afgesloten met de confrontatie tussen die historische ervaring en de houding tegenover de hedendaagse immigratie door de Luikse politicoloog Marco Martiniello en de Gentse filosoof Ronald Commers. De pers besteedde vooral aandacht aan deze vergelijking tussen de asielcrisis van vandaag en wat men anachronistisch beschouwt als de vluchtelingenproblematiek van de jaren

dertig. Zo schreef de *Frankfurter Rundschau* van maandag 19 januari 2004 in zijn verslag van het colloquium: “De statelijke afweermechanismen doen sterk modern aan met bijvoorbeeld het toenmalige onderscheid tussen ‘echte’ vluchtelingen en economische vluchtelingen. Ook nu staat het afweren van vluchtelingen weer op de voorgrond. De vooruitgang tegenover 1933 is soms nauwelijks merkbaar. De mythe van de moderne Verlichting blijft gebroken achter”.

Frank Caestecker

De seminaries

Seminaries 2004

In de loop van 2004, het jaar waarin we ons nieuwe gebouw aan de Luchvaart-square betrokken, organiseerden we 10 seminaries. Het bezoekersaantal steeg overduidelijk. De nieuwe locatie is daar ongetwijfeld niet vreemd aan. Onze opdracht getrouw gingen de seminaries zowel over de twee wereldoorlogen als over de geschiedenis van de 20ste eeuw in ruimere zin. Ze geven de mogelijkheid om de historiografische ontwikkelingen op te volgen en een breed publiek kennis te laten maken met nog onvoldoende bekend onderzoek.

Dat geldt bijvoorbeeld voor het onderzoek van **Lissia Jeurissen**. Deze jonge doctoranda van de *Université de Liège* had het over het complexe verschijnsel van de rassenvermenging en wat dat betekende voor de kolonisator en de Afrikaanse samenlevingen. Nog een originele benadering leverde de Nederlandse historicus **Niek Pas** met zijn opmerkelijke synthese over de Nederlandse Provo's. Wat nieuwe onderzoekspistes betreft, vermelden we **Kenneth Bertrams** die de geschiedenis van de industriële wereld in haar relatie met de universiteiten bestudeerde.

Oorlogen laten sporen in landschap en herinnering na. Die sporen geven aanleiding tot een apart soort toerisme, dat in dat dodenlandschap geïnteresseerd is. Daarover sprak **Johan Meire**, auteur van een zeer degelijk boek over het landschap en het geheugen in de streek rond Ieper na de Eerste Wereldoorlog. Herinneringen – in dit geval heel bijzondere – hebben ook

de kinderen die getuige waren van het Ardennenoffensief. Cineast **André Dar-tevelle** heeft hen opgespoord en gaf een emotioneel geladen maar tegelijk genuanceerd beeld van die pijnlijke gebeurtenissen uit de winter van 1944-1945.

Tijdens de seminaries kwam ook meer traditioneel, maar daarom niet minder interessant onderzoek aan bod. Een voorbeeld daarvan was een studie naar de gevolgen van de repressie. **Sis Matthé** toonde aan in hoeverre de analyse daarvan moet worden vervolledigd door een onderzoek naar de politiek van strafvermindering en andere invrijheidstellingen. Hij sprak terecht van het 'tweede luik' van de repressie. **Nico Wouters** van zijn kant stelde de belangrijkste conclusies van zijn proefschrift voor, een comparatief onderzoek naar de oorlogsburgemeesters in België, Nederland en Noord-Frankrijk. Voor het eerst sinds het einde van de oorlog, werd het archief van de Vereniging van Joden in België voor onderzoek opengesteld. Over de lange en complexe weg die dat dossier heeft afgelegd, sprak **Rudi Van Doorslaer**. Nieuwe inzichten die dankzij die archieven verworven konden worden, staan nu te boek.

De bezetting moet eveneens vanuit het oogpunt van de bezetter worden bestudeerd. Het is vanuit die optiek dat **Michaël Amara** en **Hubert Roland** de verslagen van de gouverneur-generaal te Brussel tijdens de Eerste Wereldoorlog voorstelden. Door die scherpe, on-

meedogenloze kijk worden de machtsverhoudingen tussen de verschillende hoofdrolspelers duidelijk.

Maar de geschiedenis van de oorlogen wordt voortdurend geherinterpreteerd: kan men spreken van een 30-jarige oorlog die zich in de eerste helft van de 20ste

eeuw zou hebben afgespeeld of gaat het om twee zo verschillende oorlogen dat elke vergelijking tot mislukken gedoemd is? Over die fundamentele vragen had **Nicolas Beaupré** het. Het debat daarover is nog lang niet afgesloten en het toont aan welke perspectieven de comparatieve geschiedschrijving biedt.

Chantal Kesteloot

Tegendruk

Geheime pers tijdens de Tweede Wereldoorlog
(24 september 2004 - 16 januari 2005)

De tentoonstelling “Tegendruk” wilde op een wetenschappelijk onderbouwde manier de clandestiene pers in de verf zetten en dat bijzondere erfgoed tot leven brengen. De viering van 60 jaar bevrijding leek een geschikt moment om deze getuigen van het geschreven verzet uit te stallen.

De tentoonstelling ontstond op initiatief van het AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis en de Stadsbibliotheek Antwerpen en vertrok vanuit de vaststelling dat hun collecties sluikpers nodig gerestaureerd moesten worden. Al vlug kwam er echter een uitbreiding van dat oorspronkelijk concept door de wetenschappelijke medewerking van enkele vorsers van het SOMA in casu Dirk Martin, Fabrice Maerten, Jan Laplasse en Karolien Steen en door de medewerking van prof. Bruno De Wever en zijn thesisstudent Gert De Prins die zijn scriptie aan de sluikpers in Antwerpen wijdde.

De lay-outster Terenja Van Dijk zorgde ervoor dat de wetenschappelijk onder-

bouwde ideeën vertaald werden in een visueel interessante tentoonstelling.

Naar aanleiding van de tentoonstelling werd er ook een speciale voorstelling van de film *Un Soir de joie* georganiseerd. Deze film van Gaston Schoukens uit 1954 reproduceerde het verhaal van de ‘valse Soir’.

Bovendien werd er een oproep gelanceerd aan personen die getuigenissen konden afleggen over de clandestiene pers. Deze getuigen werden met de hulp van studenten van de Universiteit Gent geïnterviewd en zo kan hun verhaal nu digitaal worden bewaard.

Er verscheen eveneens een rijkelijk geïllustreerde publicatie met wetenschappelijke bijdragen van onder andere enkele medewerkers van het SOMA. De catalogus is nog steeds verkrijgbaar op het SOMA.

De tentoonstelling kreeg in de Nederlandstalige pers lovende commentaren.

Karolien Steen & Jan Laplasse

“De Grote Oorlog”, de tijd van de historisering ?

Zoals iedereen heeft kunnen vaststellen, werd het jaar 2004 gekenmerkt door een lange reeks van herdenkingen. De geschiedenis werd hierbij vaak vanuit een emotionele invalshoek bekeken. De vieringen van de 60ste verjaardag van ‘de landing’, ‘de bevrijding’ en

het ‘Von Rundstedt-offensief’ volgden elkaar in een snel tempo op. De media-aandacht voor deze plechtigheden is des te opmerkelijker gezien het, hun leeftijd in acht genomen, wellicht om het laatste optreden van oud-strijders gaat.

**Liège,
90 ans
après 1914**

Colloque
6 & 7 mai 2004

Forum
8 & 9 mai 2004

Exposition
12 juin au 26 septembre 2004

« Ne pas oublier les drames d'hier pour mieux construire la paix d'aujourd'hui »

Toch heeft de provincie Luik beslist, op een meer bescheiden wijze, een datum te vieren die vroeger vaak vergeten werd, namelijk de 90ste verjaardag van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Dat initiatief komt erg gelegen nu het historisch onderzoek over dat onderwerp een heropleving kent. In overleg met het SOMA, en dankzij de logistieke steun van de Toeristische Federatie van de provincie Luik en van de Dienst Tentoonstellingen, werden verschillende initiatieven aangewakkerd en gerealiseerd.

In het universitair theater in de ‘vurige stede’ werd op 6 en 7

mei 2004 een internationaal colloquium gehouden. Het was als het ware een voortzetting en aanvulling op een vorig colloquium georganiseerd door ons instituut. De bedoeling van het colloquium was namelijk de impact van de Duitse invasie in het Luikse in augustus 1914 te meten, zowel op het ogenblik van de feiten zelf als op de langetermijngevolgen ervan voor het collectieve geheugen.

De meeste uiteenzettingen waren kwalitatief hoogstaand. De volgende referaten vielen op door hun originaliteit: “*L’attaque de Liège dans la stratégie et l’historiographie allemandes*” van de Duitse historicus Markus Pöhlmann, “*Les viols, réalités ou rumeurs de guerre*” van Anne Godfroid en “*Quand la TV partait pour la Grande Guerre*” van Jocelyn Grégoire.

De andere bijdragen waren – hoewel op een iets klassiekere manier gebracht – even interessant en vernieuwend. Gedurende 2 dagen wisten ze de aandacht van

het publiek te trekken (tussen 100 en 150 deelnemers).

Op 8 en 9 mei werd in het fort van Lantin een discussieforum over vestingbouw georganiseerd, voor wie geïnteresseerd is in belegeringstechnieken. De liefhebbers van militaire geschiedenis konden zich warmen – is het nog nodig dit te vermelden ? – aan de erudiete prestaties van Francis Balace, specialist terzake.

Tot slot opende op 12 juni een tentoonstelling over de gebeurtenissen van 14 augustus in deze streek. De talrijke onuitgegeven iconografische documenten in het indrukwekkende kader van het *Mémorial interallié de Cointe* zou tot aan de sluiting op 26 september 2004 ongeveer 10.000 bezoekers verwelkomen.

Kortom, nuttige, succesvolle en innemende gebeurtenissen voor alle betrokken instellingen.

Alain Colignon

De nationale geschiedschrijving in Europa

Uitgaande van het principe dat de nationale geschiedenis een essentieel element van de identiteit vormt, heeft dit onderzoeksproject van de *European Science Foundation* (ESF) zich tot doel gesteld ontstaan, teleurgang en heropleving van de nationale geschiedenis in tal van landen grondig en systematisch te bestuderen. Het initiatief ging uit van de hoogleraren Stefan Berger (universiteit van Glamorgan), Christoph Conrad (universiteit van Genève) en Guy P. Marchal (universiteiten van Basel en Luzern). Het project brengt meer dan 60 onderzoekers uit een twintigtal Europese landen samen. België is in het coördinatiecomité vertegenwoordigd door Jo Tollebeek, hoogleraar aan de KULeuven, en Chantal Kesteloot, werkleider bij het SOMA. De nationale geschiedschrijving is in twee opzichten van essentieel belang: ten eerste omdat ze aansluit bij de langetermijngeschiedenis en ten tweede omdat de opdeling van een aantal landen en het proces van Europese eenwording ertoe geleid hebben dat ze opnieuw bestudeerd werd. De nationale geschiedenissen maken integraal deel uit van het collectieve geheugen van de Europese volken. Tussen 1850 en 1950, soms zelfs nog langer, was de nationale geschiedenis een van de belangrijkste tradities van die volken. Maar de neergang ervan schijnt ook de mogelijkheid te geven om haar vroegere belang

voor de identiteit van een maatschappij kritisch te bekijken en te analyseren.

Het onderzoeksprogramma omvat vier pijlers. De eerste betreft de instellingen, de netwerken en de gemeenschappen, met als bedoeling de banden tussen de professionalisering van het historische metier en het ontstaan van nationale geschiedenissen in de loop van de 19de en de 20ste eeuw te analyseren. Een tweede aandachtspunt heeft betrekking op de wisselwerking tussen de nationale identiteiten en andere identiteitvormende eigenschappen, of het nu om begrippen als klasse, religie, sekse of ras gaat. De derde groep zal het verband onderzoeken tussen de nationale geschiedenissen en hun afwijzing in een regionaal, Europees en mondiaal perspectief. De laatste groep zal zich toespitsen op het vraagstuk van de nationale geschiedenis in grote gehelen, multi-nationale staten dan wel Europese rijken. Uiteindelijk is het ook de bedoeling de Europese geschiedenis vanuit een mondiaal perspectief te begrijpen.

De werkzaamheden gingen van start in 2003 en zullen in 2007 worden afgerond. Het onderzoek leidde intussen al tot een aantal *seminars*. De resultaten zullen door *Oxford University Press* in verschillende boekdelen in het Engels worden gepubliceerd.

Chantal Kesteloot

European Science Foundation – Workshop

“The continuity of the churches”

De *European Science Foundation* (ESF) financiert Europese onderzoeksprojecten waaraan zowel West- als Oost-Europese onderzoekers deelnemen. Voor België wordt ze gesteund door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO) en het *Fonds national de la Recherche scientifique* (FNRS). Sinds 2000 loopt het project *Occupation in Europe: the Impact of National Socialist and Fascist Rule*. Er werden zes werkgroepen (*Teams*) opgericht, die de impact van de Tweede Wereldoorlog op de diverse Europese landen bestuderen, en dit tot ongeveer de jaren 1950: *Team 1 “The war for legitimacy in politics and culture”*; *Team 2 “The continuity of the churches”*; *Team 3 “The nature and development of local economies”*; *Team 4 “The structuring of everyday life”*; *Team 5 “The migration of the masses”*; *Team 6 “The persecution and extermination of the Jews”*.

Wijzelf zijn lid van *Team 2*, waarin we de houding van de Belgische katholieken en protestanten tegenover de joden nader toelichten en kort ingaan op de problematiek van de beleving van de joodse religie in bezet België. Er werden vier *Workshops* gehouden, met deelnemers uit Nederland, België, Zweden, Italië, Griekenland, Duitsland, Slovenië, Servië, Kroatië en Rusland. De eerste *Workshop* vond in september 2001 in Leuven plaats, de tweede in juni 2002 in Ljubljana (Slovenië), de derde in september 2003 in

Warschau en de vierde in Rome in september / oktober 2004.

Telkens opnieuw valt de diversiteit van de bezettingspolitiek en de naoorlogse verwerking in de verschillende landen op. Zo was in grote delen van Centraal- en Oost-Europa de vervolging van de Kerken een onontkoombaar element in het proces van gedwongen nazificatie en germanisering. In Rusland en Oekraïne daarentegen stimuleerde het Duitse regime de herleving van de orthodoxie, als een ‘spiritueel wapen’ tegen het stalinistisch communisme. In Noord- en West-Europa werd de religie tot op een bepaalde hoogte getolereerd, zelfs wanneer de Kerken een ‘broedplaats van nationaal verzet’ werden. Na de bevrijding had de houding van de Kerken tijdens de bezetting zijn repercussies. Zo moest in Polen het communistisch regime terdege rekening houden met de katholieke Kerk, die de oorlog als ‘behoeder van de natie’ was doorgekomen. In Kroatië daarentegen werd na de oorlog de katholieke Kerk door de nieuwe communistische machthebbers zwaar aangevallen, aangezien ze als de incarnatie van het met de Duitse bezetter collaborerende regime werd beschouwd. Ook in het Joegoslavië van Tito werden de katholieke en orthodoxe Kerken vervolgd. In de naoorlogse West-Europese welvaartstaten zouden de Kerken, ondanks hun morele oorlogsstatus van ‘hoeder van de natie’, stilaan

aan invloed inboeten. Daarnaast gingen de *Workshops* dieper in op het theologisch antwoord van de Kerken op de fascistische en nationaal-socialistische ideologie.

De *Workshops* zullen leiden tot twee publicaties: de eerste is een bundeling van de (meeste) referaten en zal worden uitgegeven in de reeks *Annua Nuntia*

Lovaniensia van de Faculteit Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven, *Religion in Europe during the Second World War* (gepland voor 2005); de tweede is een monografie, *Continuity of the Churches in Europe during the Second World War*, en zal worden geschreven door de *Team leaders* Jan Bank en Lieve Gevers. Voor meer algemene informatie: www.esf.org/insfo.

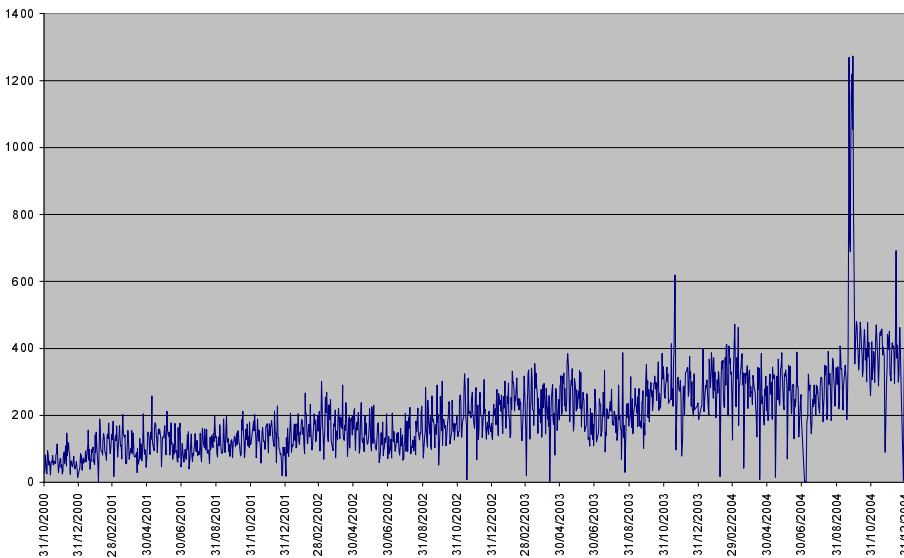
Lieven Saerens

De website van het SOMA

In april van dit jaar viert de website van het SOMA ¹ zijn vijfde verjaardag. Wat aanvankelijk een bijkomende bron van informatie voor een eerder kleine groep gebruikers was, is ondertussen uitgegroeid tot een belangrijke toegangsweg tot en uithangbord van onze instelling. Daarbij werd er van bij het begin voor gekozen om zoveel mogelijk informatie op een vlot toegankelijke manier aan te bieden: de pagina's zijn overzichtelijk geordend en toegankelijk met knoppen en tabbladen, en we hebben altijd vermeden het geheel te overladen met technische franjes die visueel wel

aantrekkelijk zijn, maar het gebruik van de gegevens er vaak niet gemakkelijker op maken. Ofschoon de site stilaan visueel een opknappbeurt kan gebruiken, heeft deze benaderingswijze tot op heden haar nut bewezen.

Grafiek 1 geeft de aantallen bezoekers per dag weer over de betrokken periode ², en zoals mag blijken is alle begin moeilijk: in 2000 bezochten gemiddeld slechts 5 mensen per dag de site, maar in 2002 was dat aantal al gestegen tot bijna 15, en het afgelopen jaar bedroeg het 154. In totaal werd de site bezocht door

Grafiek 1:
Aantallen bezoekers

¹ <http://www.cegesoma.be>

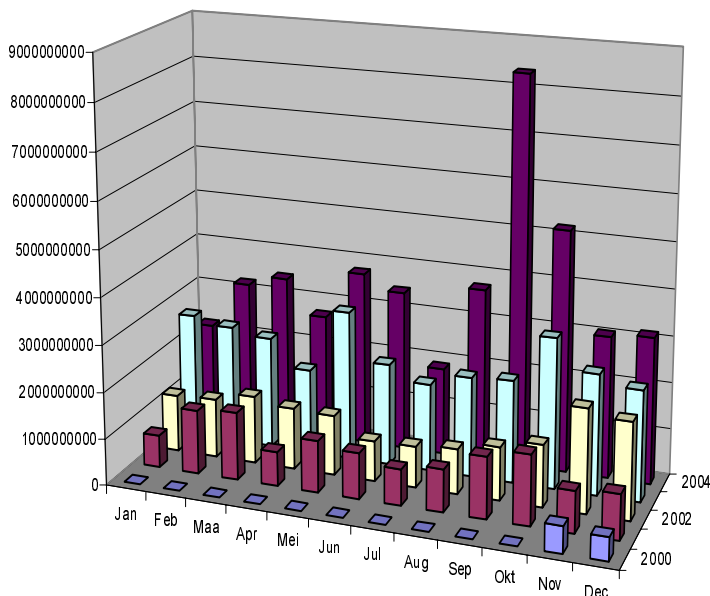
² De cijfers beginnen te lopen vanaf oktober 2000. In de maanden daarvoor bestond de site alleen uit statische documenten, en de logbestanden zijn pas gestart vanaf de integratie van de Pallas-OPAC in de site.

1.911 mensen in de laatste maanden van 2000, en door 56.238 in 2004, een jaarlijkse toename van gemiddeld 32,5 %.

Die groei is natuurlijk verre van rechtlijnig geweest. Het gebruik van de site verloopt periodiek, waarbij rond de nieuwjaarsdagen de bezoekersaantallen tot bijna nul teruglopen om vervolgens in januari en februari te pieken, terwijl de periodes daartussen min of meer stabiel zijn, maar telkens op een iets hoger niveau. Dat kan erop wijzen dat een gedeelte van de bezoekers, eens ze de site hebben ontdekt, blijft terugkomen, maar het heeft natuurlijk ook te maken met het stijgende gebruik van het internet in het algemeen (zie ook grafiek 2). De opvallende uitschieters hebben

uiteenlopende verklaringen: de week van 17 november 2003 sloot het SOMA zijn leeszaal met het oog op de verhuis naar de Luchtvaartsquare, en blijkbaar werd dat gecompenseerd door toegenomen sitebezoek. De pieken in de week van 23 september 2004 vallen na het openstellen van het nieuwe gebouw ter gelegenheid van Open Monumentendag, en de piek rond 14 december 2004 valt samen met de 60ste verjaardag van het Ardennenoffensief.

Het publiek van de site is anders, vaak oppervlakkiger maar ook massaler dan onze ‘klanten’ van de leeszaal. Het is daarom natuurlijk niet minder belangrijk, en de internetsite dekt in dat verband duidelijk een reële behoefte.

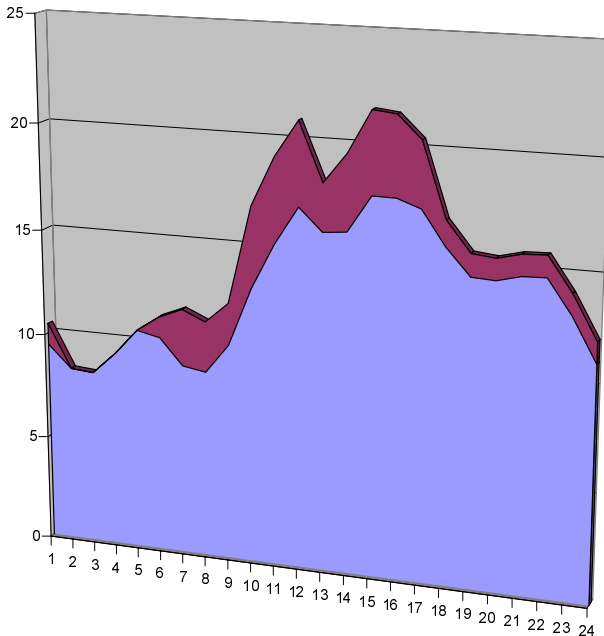

Grafiek 2:
Volumes getransfereerde informatie (in bytes)

Hoewel de Pallas-catalogus, sinds vorig jaar uitgebreid met een databank over het “Verzet in Vlaanderen”, een belangrijk element is op de site, is het niet de grootste publiekstrekker. Slechts 17 % van het publiek van de site gebruikt Pallas, maar het betreft hier duidelijk de meer intensieve bezoekers, aangezien zij verantwoordelijk zijn voor 40 % van het datatransport (in 2004). Dat laatste heeft waarschijnlijk ook te maken met het toegenomen gebruik van onze gedigitaliseerde fotocollecties. De cijfers worden, in tegenstelling tot wat men op het eerste gezicht zou kunnen vermoeden, nauwelijks beïnvloed door de aanwending van de site en meer in

het bijzonder de catalogus op het SOMA zelf, hetgeen slechts een fractie van de trafiek vertegenwoordigt. Dat blijkt ook uit grafiek 3, waaruit het gemiddelde aantal bezoekers in de loop van een etmaal kan worden afgelezen (het donkere gebied geeft het interne gebruik weer). Hoewel de bezoekersaantallen het hoogst liggen tijdens de kantooruren, valt het gebruik nooit echt stil en gaat het ook 's avonds en 's nachts door.

Een gedeelte van de dynamische catalogus is ondertussen omgezet naar statische documenten, waardoor deze gegevens ook opzoekbaar zijn

Grafiek 3:
Gemiddeld bezoekersverloop tijdens één etmaal

in de internet-zoekmachines³. Het aantal bezoekers is daardoor sterk gestegen en zal dit jaar waarschijnlijk de 250.000 overschrijden. Maar ook zonder deze nieuwe gebruikers moge

het duidelijk zijn dat de website een essentieel instrument is geworden in de publiekswerking van onze instelling, dat nog maar moeilijk weg te denken valt.

Patrick Temmerman

³ Google, Yahoo, Alta Vista...

De mening van de lezers

In het vorige *Berichtenblad* '30-'50 vond u een enquête waarin naar uw mening werd gevraagd over ons huisblad. Zeshonderd lezers deelden ons hun mening mee. Ze waren vooral geïnteresseerd in de Tweede Wereldoorlog, maar ook de verbreding van het werkingsveld van het SOMA naar de volledige 20ste eeuw vond bij de lezers heel wat weerklank. De vraag naar thema's die wij in het *Berichtenblad* zouden kunnen aansnijden, lokte heel wat interessante suggesties uit. Een greep uit de ideeënkorf: de Koude Oorlog, de late jaren 1940, de wijze waarop oorlogen worden herdacht doorheen de tijd, de hedendaagse geschiedschrijving in Rusland... Naast thematische suggesties werden nieuwe rubrieken voorgesteld zoals parlementaire vragen over het verleden van België, veen vragenrubriek, ontsluiting en digitalisering van archieven, en vacatures. In dit nummer werden reeds een aantal suggesties van lezers verwerkt, in de volgende nummers zullen we deze voorstellen verder aanwenden om het *Berichtenblad* nog beter te doen aansluiten op de wensen van onze lezers.

De enquête heeft ons definitief doen afzien van een louter elektronische versie van het *SOMA Berichtenblad*.

Slechts een vijfde van onze lezers was dit idee genegen en dus behoudt het *Berichtenblad* zijn traditionele vorm. Ook het wijzigen van de periodiciteit van het *Berichtenblad* werd door de lezers afgewezen. Slechts 4 % van de respondenten vond dat de frequentie hoorde te wijzigen. We behouden dus de halfjaarlijkse editie van het *Berichtenblad* '30-'50.

De meeste lezers stelden dat ze het *Berichtenblad* in zijn totaliteit met interesse lazen. Een aantal lezers sprak de voorkeur uit voor de rubrieken 'onze collecties' en 'lopend onderzoek'. Dat het 'dossier', toch het vlaggenschip van het *Berichtenblad*, er niet uitsprong als de interessantste rubriek zullen we de, sowieso sterk in het volledige *Berichtenblad* geïnteresseerde lezers vergeven. De tevredenheid onder de zeshonderd respondenten is zo hoog dat slechts 7 % van de lezers niet bereid is er voor te betalen.

Gezien het SOMA uitermate tevreden is met dit lezersonderzoek, delen wij onze 'klanten' met plezier mede dat zij het *Berichtenblad* '30-'50 ook in de toekomst gratis zullen blijven ontvangen. Gezien uw hoge tevredenheid rendeert deze investering overduidelijk.

Frank Caestecker

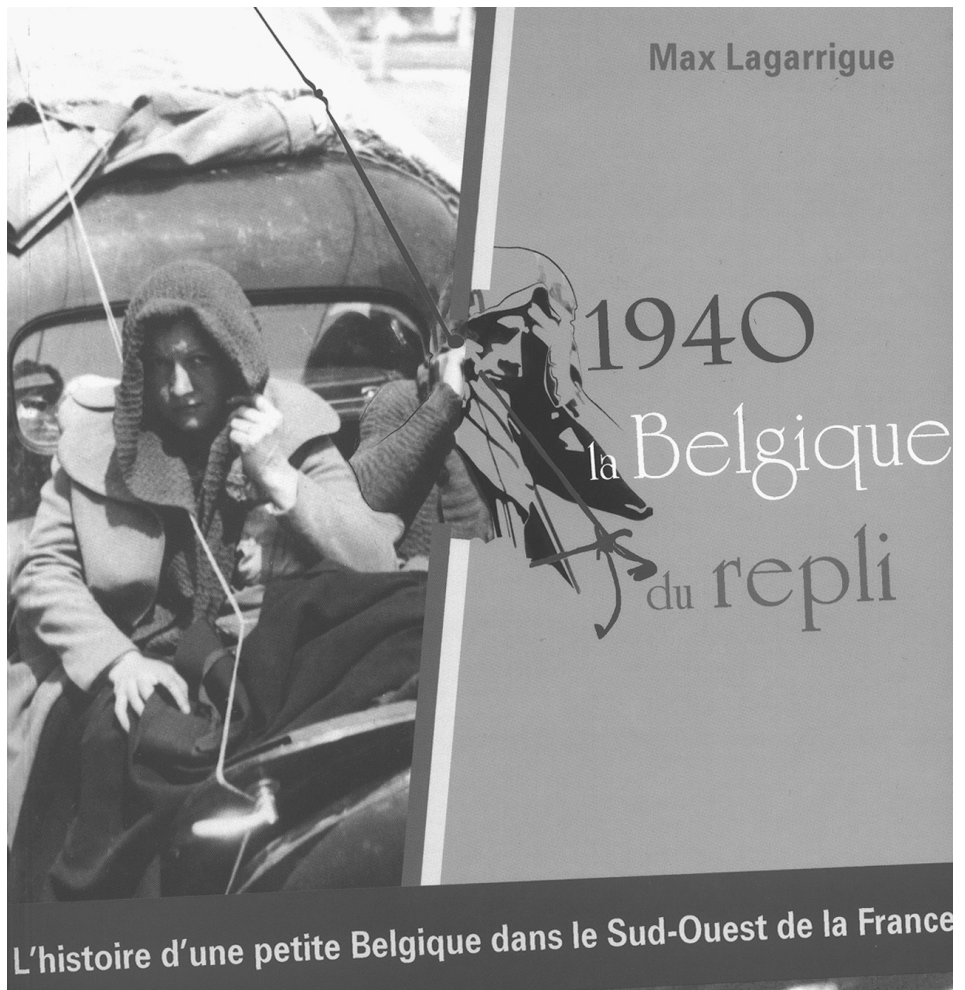
Max LAGARRIGUE

1940, La Belgique du repli. L'histoire d'une petite Belgique dans le Sud-Ouest de la France

Het boek is te koop voor 30 euro (+ 2,5 euro verzendingskosten) bij de
Imprimerie provinciale du Hainaut (Régie IP)

Zone Industrielle de Jumet – 4e rue – 6040 Jumet

Tel.: 071/25.85.42 – fax: 071/34.03.16 – rekeningnummer: 091-0127567-41

Mei 1940, het Duitse leger overrompelt België. De angst veroorzaakt door de bombardementen, de herinnering aan de tijdens de Grote Oorlog begane wreedheden en de overheden die de aftocht blazen, doen burgers, militairen, CRAB's, administraties en bedrijven langs Franse wegen op de vlucht slaan. Dat vluchtende deel van België trekt per auto, trein of fiets almaar verder zuidwaarts. Uiteindelijk zouden honderdduizenden Belgen in de streek rond Toulouse stranden. Heel wat besturen vestigden zich in die regio: het Belgische Rode Kruis te Cahors, de Post en de Belgische Spoorwegen in Moissac. Ook het stadsbestuur van Charleroi was erbij. Schepenen, raadsleden, politieagenten, brandweerlui, inwoners van Charleroi en hun families vluchtten naar Montauban, in het departement Tarn et Garonne.

Geleidelijk aan bouwden de Hoge Commissarissen en hun departementale afgevaardigden er een opvangstructuur uit. Tussen de bewoners van de Midi en de Belgen, die er vier maanden lang zowel door individuen als door groepen uit die regio werden geholpen, ontstonden onverbreekelijke banden. Dit boek, dat in de eerste plaats in het teken van de herinnering staat, gaat over die Frans-Belgische contacten, maar ook over de cultuurschok. Op basis van Belgisch en Frans archiefmateriaal en een vijftigtal getuigenissen schetst de Franse historicus Max Lagarrigue, in samenwerking met **Bénédicte Rochet** (SOMA), een weinig bekend aspect van de tragische geschiedenis die de exodus van 1940 was.

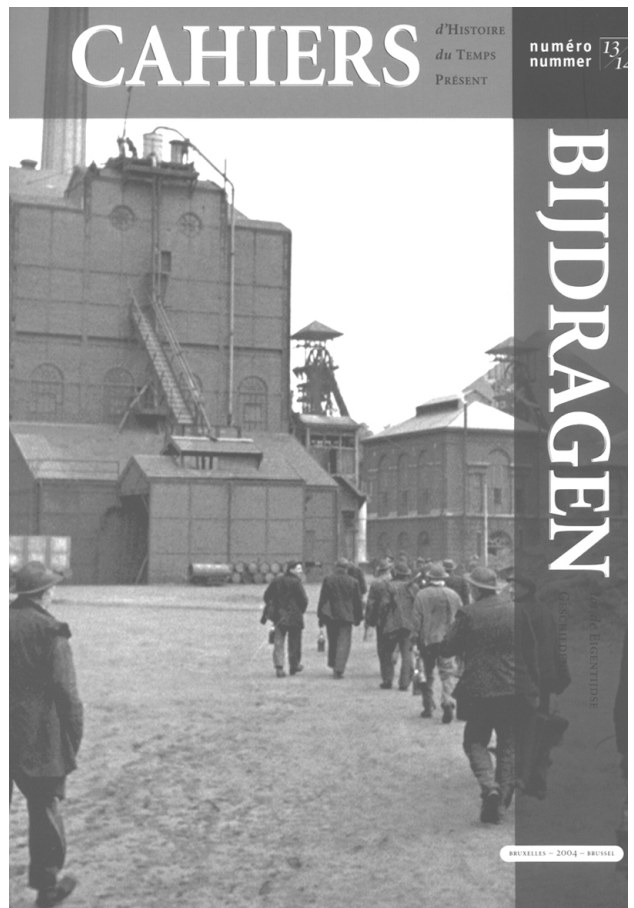
Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis **nr. 13/14, Brussel, SOMA, 2004, 396 p.**

In het dubbele nummer 13/14 van de *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, dat de jaargang 2004 bestrijkt, zijn twee dossiers en enkele losse artikelen opgenomen.

Het eerste dossier is een genuanceerde reflectie op de *Encyclopedie du Mouvement wallon*, waarvan de drie delen in 2000 en 2001 werden gepubliceerd. Als een van de redacteurs van de encyclopedie werd Paul Delforge uitgenodigd een artikel te schrijven over het grootschalige opzet van het werk. De hoofdmoot van het dossier is een kritisch artikel van de jonge Gentse historicus Maarten Van Ginderachter, waarin perspectieven en a priori's van de redacteurs van de encyclopedie vlijmscherp worden geanalyseerd. Chantal Kesteloot schreef een uitvoerige inleiding bij het dossier.

Nadat in het vorig nummer van de *BEG* al een dossier werd gewijd aan de joodse kwestie, wordt ook in nummer 13/14 een dossier opgenomen met studies over het lot van de joodse bevolking in België voor en na de Tweede Wereldoorlog.

Frank Caestecker, specialist in de migratiegeschiedenis, belicht het Belgische immigratiebeleid ten aanzien van de joodse vluchtelingen uit nazi-Duitsland op het einde van de jaren 1930. Veerle Vanden Daelen beschrijft de terugkeer van joden naar Antwerpen na de bevrijding, een onderwerp dat voorheen nooit was onderzocht. De ambigue relatie tussen de joodse onderduikers en de katholieke Kerk komt aan bod in het artikel van Hanne Hellemans. Zij behandelt meer in het bijzonder het probleem van de joodse weeskinderen die tijdens de bezetting in een katholiek milieu waren opgevangen.

Naast deze twee dossiers zijn in het dubbelnummer 13/14 nog twee andere artikelen opgenomen. Emmanuel Debruyne publiceerde in de *BEG* reeds over de inlichtingendiensten tijdens de oorlog. In nr. 13/14 analyseert hij de financiering van de inlichtingendiensten in bezet België. In een laatste artikel wordt een stand van zaken opgemaakt na een kwarteeuw prosopografisch onderzoek (collectieve biografie) m.b.t. de nazi-tijd. Auteur Fabian Van Samang evalueert de resultaten en blikt vooruit.

De *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* staan ook steeds open voor kwalitatief hoogstaande essays over het oorlogsverleden. Dat is ook in dit nummer het geval: Gie Van den Berghe plaatst een kritische noot bij de discussie omtrent het nieuw (Vlaams) Holocaustmuseum.

Inhoudstafel:

Dossier Encyclopédie du Mouvement wallon

- Chantal KESTELOOT, *Écrire l'histoire du Mouvement wallon. Une démarche historique ou citoyenne ?*
- Paul DELFORGE, *L'Encyclopédie du Mouvement wallon. Un chantier en développement et en progrès constant...*
- Maarten VAN GINDERACHTER, *L'introuvable opposition entre le régionalisme citoyen wallon et le nationalisme ethnique flamand. À propos de l'Encyclopédie du Mouvement wallon.*

Dossier joden in België

- Hanne HELLEMANS, *Tot wie behoort de ziel van het kind ? De herintegratie van de kinderen in de joodse gemeenschap na de Tweede Wereldoorlog.*
- Veerle VANDEN DAELLEN, *Het leven moet doorgaan. De joden in Antwerpen na de bevrijding, 1944-1945.*
- Frank CAESTECKER, *Onverbiddelijk, maar clement. Het Belgische immigratiebeleid en de joden op de vlucht uit Nazi-Duitsland tussen de Anschluss en het uitbreken van de Wereldoorlog.*
- Emmanuel DEBRUYNE, *Le nerf de la guerre secrète. Le financement des services de renseignements en Belgique occupée, 1940-1944.*
- Fabian VAN SAMANG, *De gekwantificeerde prosopografie in de historiografie van het Derde Rijk: terugblik, evaluatie en toekomstperspectieven.*

Kroniek

- Gie VAN DEN BERGHE, *Geen holocaustmuseum.*

Bibliotheek

Abonnement: (2 nummers, verzendingskosten inbegrepen): België: • 35; Europa: • 40; buiten Europa: • 43.

Per nummer (verzendingskosten inbegrepen): België: • 22; Buitenland: • 25.

Bestellingen:

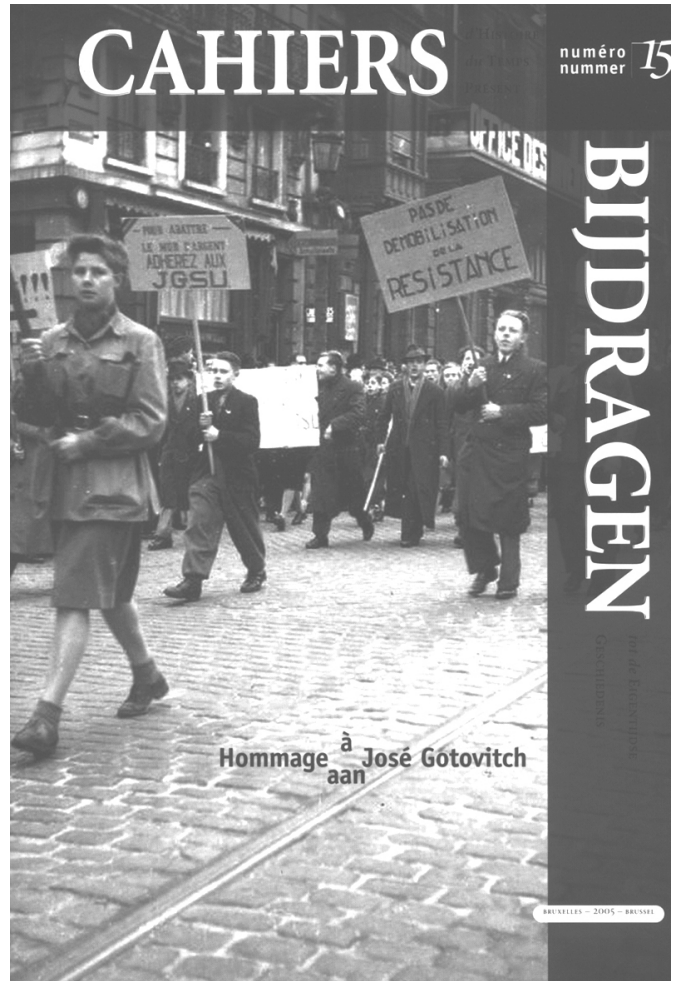
SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel – Tel: +32 (0)2/556.92.11 – e-mail: lieve.maes@cegesoma.be – website: www.cegesoma.be

Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis,
nr. 15, Brussel, SOMA, mei 2005, 501 p.

Hommage aan José Gotovitch

Naar aanleiding van de pensionering van José Gotovitch, directeur van het SOMA sinds 1988, heeft de redactie van de *BEG* een bijzonder en lijvig nummer samengesteld. Alle wetenschappelijke medewerkers van het SOMA schreven eraan mee. In totaal negentien artikelen behandelen een brede waaier van thema's waarover Gotovitch in zijn loopbaan niet zelden baanbrekend historisch onderzoek heeft verricht. Uiteenlopende onderwerpen met betrekking tot de Belgische geschiedenis van de twintigste eeuw komen op die manier aan bod. Bijzondere aandacht gaat daarbij naar communisme en Tweede Wereldoorlog, maar ook naar *L'an 40*, de Eerste Wereldoorlog, migratie en de Spaanse burgeroorlog.

Men kan *BEG* 15 dus een gelegenheidsnummer noemen, maar anders dan bij zo'n 'gelegenheid' vaak het geval is, resulteert dit niet in een verzameling van onvoldragen losse stukjes. Met name wordt hier voor enkele belangrijke aspecten van de contemporaine Belgische geschiedenis, en in het bijzonder voor de periode 1940-1945, een status quaestionis opgemaakt van het recente wetenschappelijke onderzoek.

Inhoudstafel:

Historiografie

- Chantal KESTELOOT, *“Il ne s’agit pas ici d’un best-seller de qualité incertaine”*. *Quelques échos suscités par la parution de L’An 40*.
- Willem ERAUW, *Historiografie, geschiedtheorie en de Nieuwe Retorica: een suggestie*.

Eerste Wereldoorlog

- Michaël AMARA, *L’exode... de 14. La fuite des populations civiles face au tourbillon de l’invasion*.
- Benoît MAJERUS, *La mort à Bruxelles, 1914-1918*.

De erkenning van de Sovjet-Unie

- Frank SEBERECHTS, *De haven van Antwerpen en de diplomatieke en commerciële erkenning van de Sovjet-Unie, 1918-1935*.

De vluchtelingen uit nazi-Duitsland

- Frank CAESTECKER, *Het reëel bestaande socialisme in West-Europa en de vlucht uit nazi-Duitsland, 1933-1934. Een oefening in private internationale solidariteit*.

De Spaanse burgeroorlog

- Rudi VAN DOORSLAER, *De vervolging van de Belgische vrijwilligers in de Spaanse burgeroorlog, 1936-1939. Omtrent de rol gespeeld door de BWP en de autonomie van de rechterlijke macht*.

Bezet België, Frankrijk en Nederland: 1940-1945

- Dirk LUYTEN, *Stakingen in België en Nederland, 1940-1941*.
- Antoon VRINTS, *Patronen van polarisatie. Homicide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog*.
- Nico WOUTERS, *Davantage la France que la Belgique. L’unicité du Nord-Pas-de-Calais, 1940-1944*.

Het verzet : 1940-1945

- Jan LAPLASSE & Karolien STEEN, *Het verzet gewogen. Een kwantitatieve analyse van politieke aanslagen en sabotages in België, 1940-1944*.

Nazisme en collaboratie

- Dirk MARTIN, *Vergeten ideologen. De Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg in België tussen cultuurroof en cultuurpolitiek, 1940-1944*.
- Lieven SAERENS, *Gewone Vlamingen ? De jodenjagers van de Vlaamse SS in Antwerpen, 1942 (Deel 1)*.
- Eric LAUREYS, *1940-1944: een Vlaamse machtsgreep in de Antwerpse diamantsector ?*

De exilregering

- Emmanuel DEBRUYNE, *Un service secret en exil. L’Administration de la Sûreté de l’État à Londres, novembre 1940 – septembre 1944*.

- Florence GILLET, *La 'mission' Cauvin. La propagande coloniale du gouvernement belge aux États-Unis pendant la Seconde Guerre mondiale.*

Bevrijding

- Bénédicte ROCHET, *Une Résistance à l'ombre des écrans. Le gouvernement belge et les actualités filmées de la libération, septembre 1944-janvier 1946.*

Socialisme/communisme en de consumptiemaatschappij

- Alain COLIGNON, *L'après-guerre des Jeunes Gardes socialistes. L'impossible réinsertion des anciens combattants de la Révolution.*
- Fabrice MAERTEN, *René Noël et l'Union démocratique et progressiste, 1971-1982. À la recherche d'un autre communisme dans un Borinage en crises.*

Abonnement:

(2 nummers, verzendingskosten inbegrepen): België: • 35; Europa: • 40; buiten Europa: • 43.

Per nummer:

(verzendingskosten inbegrepen): België: • 22; Buitenland: • 25.

Bestellingen:

SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel – Tel: +32 (0)2/556.92.11 – e-mail: lieve.maes@cegesoma.be – website: www.cegesoma.be

M. FRANCKSON ET A. MAIRIAUX,

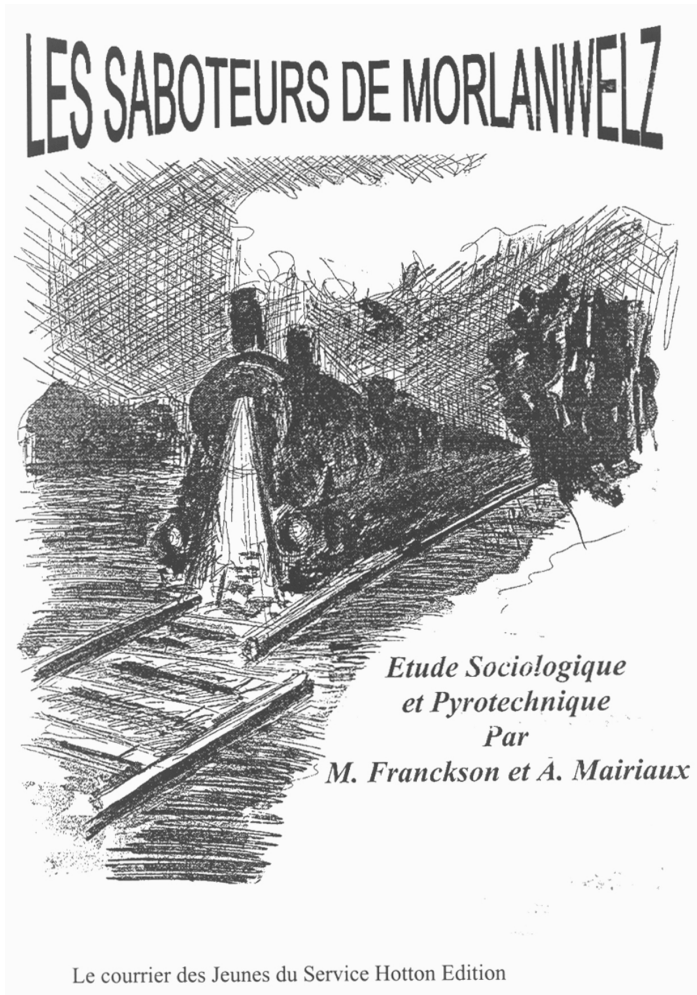
Les saboteurs de Morlanwelz. Étude sociologique et pyrotechnique,

Le Courrier des jeunes du service Hotton éd., Bruxelles, 2005, 104 p.

(• 8,50 + verzendkosten)

Deze studie analyseert de vorming van een sociale groep van verwanten, vrienden, buren en collega's die elkaar vanaf 1941 vonden in hun verzet tegen de nazi-bezetter. De studie onderzoekt de opeenvolgende aansluitingen van deze homogene 'cluster' bij verschillende netwerken, beschrijft de invloed van deze banden op de oriëntatie van de subversieve activiteiten en toont aan dat de herhaling van gemeenschappelijke acties de homogeniteit van de cluster versterkt en leidt

tot meer stoutmoedigheid en efficiëntie. De groep gaat over van psychologisch, later humanitair verzet ten gunste van de slachtoffers van het nazisme naar sabotage en verwerft daarbij een competentie in het gebruik van explosieven die haar tot de meest actieve eenheden van het land maakt. Hoewel er

interne contacten bestaan, zorgen de discretie van de leden en de cohesie van de groep ervoor dat ze niet ontdekt wordt door de vijand.

De auteurs en hun werkgroep waren zelf actief op het terrein en delen een gelijkaardig parcours in het verzet.

In het Fort van Breendonk

Voordrachten 2005

Woensdag 21 september 2005 – 15u.

Prof. em. Roger COEKELBERGS (voorzitter van het Nationaal Gedenkteken van Breendonk) & **Nathan RAMET** (voorzitter van het Joods Museum van Deportatie en Verzet) + inleiding door dr. Patrick NEFORS
Breendonk-Dossin.

Woensdag 12 oktober 2005 – 15u.

Prof. Mark VAN DEN WIJNGAERT (KUBrussel)
De nazi-repressie in België.

Woensdag 23 november 2005 – 15u.

Prof. Francis BALACE (*Université de Liège*)
Des milliers d'yeux dans la nuit. Les Services de renseignement et d'action en Belgique occupée.

Woensdag 7 december 2005 – 15u.

Victor MALBECQ (voorzitter van de Vriendenkring der kampen, België),
D. GARBE (conservator van het Gedenkteken van Neuengamme, Duitsland) &
R. PINÇON (voorzitter van de Internationale Vriendenkring van Neuengamme, Frankrijk)
Le camp de Neuengamme.

Voor inlichtingen:

Fort van Breendonk: tel.: 03/860.75.28 (dinsdag, donderdag & vrijdag)